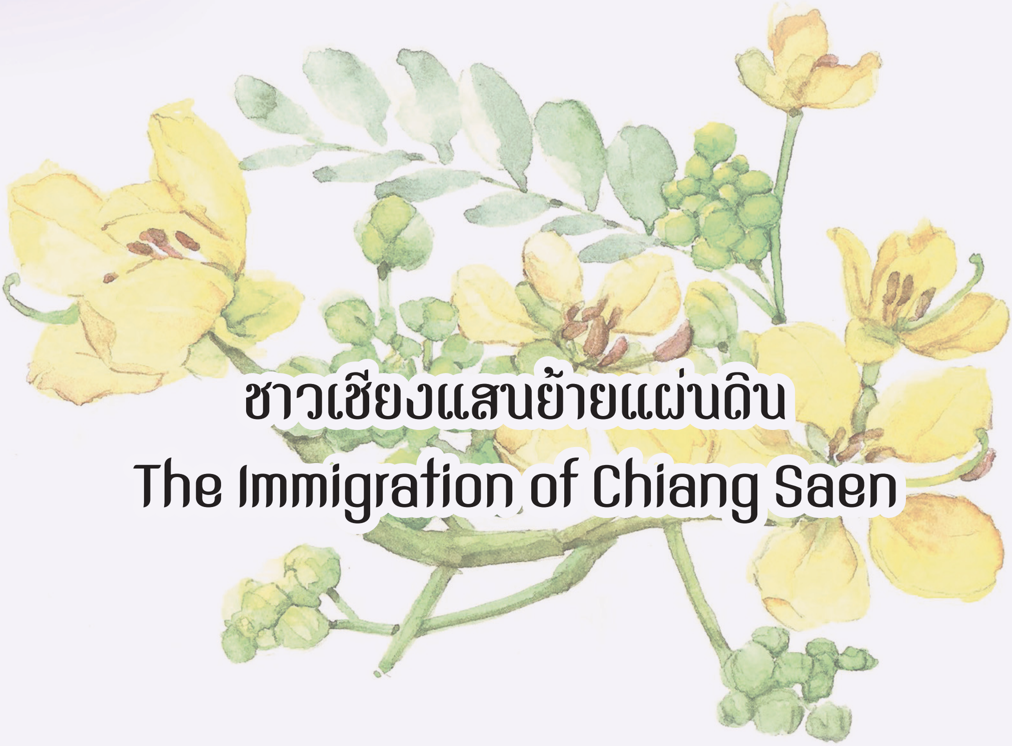

ชาวเชียงแสนย้ายแผ่นดิน
The Immigration of Chiang Saen

ภูเดช แสนสา

นักวิชาการอิสระ

⊙ บทคัดย่อ

เมืองเชียงแสนมีการสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นบนพื้นที่เมืองเก่าเมื่อ พ.ศ.๑๘๗๑ โดยพญาแสนภู กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๓ ในราชวงศ์มังราย ด้วยชัยภูมิตั้งอยู่บริเวณชุมทางการคมนาคมสำคัญ จึงทำให้เมืองเชียงแสนเกิดศึกสงครามอยู่บ่อยครั้ง แต่ทว่าก็สามารถคงความเป็นบ้านเมืองสืบเนื่องมาจนกระทั่งใน พ.ศ.๒๓๔๗ ที่มีการกวาดต้อนครั้งใหญ่ มีผลทำให้เมืองเชียงแสนร้าง ชาวเชียงแสนพร้อมหัวเมืองบริวารได้ถูกกวาดต้อนให้ออกจากบ้านเมือง จึงทำให้มีกลุ่มคนที่เรียกตนเองและถูกคนกลุ่มอื่นเรียกว่า “ไทยวน” หรือ “ลาวยวน” ปรากฏตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลักษณะของการเข้าไปตั้งถิ่นฐานในครั้งนี้ มีทั้งอพยพเดินทางเข้าไปตั้งถิ่นฐานโดยตรงและมีการขยับขยายออกไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินหรือทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย ส่วนรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้น มีทั้งเข้าไปตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่เป็นหมู่บ้านและเข้าไปตั้งถิ่นฐานร่วมกับชุมชนคนในพื้นเดิม โดยชาวเชียงแสนเหล่านี้บางส่วนภายหลังการรื้อฟื้นตั้งเมืองเชียงแสนอีกครั้งใน พ.ศ.๒๔๒๓ ก็มีการเดินทางกลับมาอยู่บ้านเกิดเมืองนอนถิ่นเดิมอีกครั้ง

เท่าที่ผู้เขียนสืบค้นได้ในขณะนี้มีชาวเชียงแสนและหัวเมืองบริวารได้เดินทางไปตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศไทยและประเทศลาว ในประเทศไทยมีทั้ง ๔ ภาค จำนวน ๑๖ จังหวัด ๕๕ อำเภอ ได้แก่ (๑) จังหวัดเชียงราย (๒) จังหวัดเชียงใหม่ (๓) จังหวัดลำพูน (๔) จังหวัดลำปาง (๕) จังหวัดแพร่ (๖) จังหวัดน่าน (๗) จังหวัดอุตรดิตถ์ (๘) จังหวัดพิษณุโลก (๙) จังหวัดกาญจนบุรี (๑๐) จังหวัดสระบุรี (๑๑) จังหวัดราชบุรี (๑๒) จังหวัดนครปฐม (๑๓) จังหวัดลพบุรี (๑๔) จังหวัดนครราชสีมา (๑๕) จังหวัดหนองคาย และ (๑๖) จังหวัดสงขลา ส่วนในประเทศลาว มีจำนวน ๓ แขวง ได้แก่ (๑) แขวงนครหลวงเวียงจันทน์ (๒) แขวงหลวงพระบาง และ (๓) แขวงไชยบุรี

⊙ Abstract

Chiang Saen was built up as a colony in the old city area, in 1328 by King Saen Phu, the 3rd ruler of the Mengrai Dynasty. It was strategically located near major transportation hub, thus it has always been a flashpoint, a scene of contention causing frequent war but retained the status as a city until 1804. Where the mass of its popular were held as hostages, caused Chiang Saen deserted. People in Chiang Saen and allied cities were forced out of the city. Those who called themselves and were called “Thai Yuan” or “Lao Yuan” appear in different areas both in Thailand and The Republic of Laos. These immigrants were pioneers and settled the land. They also moved onto and settled other areas. Immigrants perform various duties as assigned. The settlement pattern is both in the resettlement their own village and co-settle with the locals in the community. They formed their own communications as well as co-settling with other communities. By some of these who later revive the area again in 1880, however some returned to their original homeland.

According to the authors, findings the people of Chiang Saen and the districts had their settlements both domestically and in Lao. In Thailand, there are 4 regions, 16 provinces, 55districts they include: (1) Chiang Rai (2) Chiang Mai (3) Lamphun (4) Lampang (5) Phare (6) Nan (7) Uttaradit (8) Phitsanulok (9) Kanchanaburi (10) Saraburi (11) Rachaburi (12) Nakhonprathom (13) Lopburi (14) Nakhon ratchasrima (15) Nong Khai (16) Songkhla. In Lao, there are 3 sub-districts include: (1) Wieng Chan (2) Luang Phra-bang (3) Chaiburi

⊙ บทนำ

“ภ่องชักนิ้ว ภ่องจ่องเอาขา ภ่องลคอรเอา ภ่องเชียงใหม่ได้
เมืองน่านเขา ชักเอาล่องใต้ ลากทิ้นเตม อาราม
บางคนนั้น ได้สองได้สาม ลางคนเหย ได้สี่ได้ห้า
ภ่องหกเจ็ด แปดเก้าป่าล้า ภ่องสิบห้า พอซาว
ชาวทัพร้อง โห่ไปสะสาว ฝูงชาวเมือง ร่ำรนร้องไห้”[๑]

ชาวเชียงแสนย้ายแผ่นดิน ในความหมายของบทความนี้ คือกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ทั้งไทยวน ไทลื้อ ลัวะ ไทใหญ่ ไทขึน (ไทเขิน) ลาว พม่า และมอญ เป็นต้น ที่อาศัยในขอบเขตอาณาบริเวณเมืองเชียงแสนเป็นศูนย์กลาง พร้อมหัวเมืองบริวาร เช่น เมืองเชียงราย เมืองเชียงของ เมืองพะเยา เมืองเทิง เมืองพาน และเมืองลอ เป็นต้น และได้มีการกวาดต้อนอพยพเคลื่อนย้ายด้วยภัยสงครามช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งมีจำนวนหลายครั้ง โดยครั้งสำคัญและเป็นครั้งสุดท้ายคือ พ.ศ.๒๓๔๗ ที่มีชาวเชียงแสนได้โยกย้ายแผ่นดินถิ่นฐานไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ทั้งในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ของไทย ตลอดจนในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่สืบลูกสืบหลานมาจนถึงปัจจุบัน

⊙ การสร้างบ้านแปลงเมืองเชียงแสน

บริเวณเมืองเชียงแสนก่อนที่พญาแสนภู กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๖๘-๑๘๗๗) ราชวงศ์มังราย จะมาสร้างฟื้นฟูบนเมืองเก่าใน พ.ศ.๑๘๗๑ มีร่องรอยเมืองโบราณในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนเรียกอาณาบริเวณนี้ว่า

[๑] **คร่าวเชียงแสนแตก** ฉบับวัดม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อักษรธรรมล้านนา รหัสไมโครฟิล์ม ๘๒ ๑๐๘ ๐๗ ๐๒๗-๐๒๗.

"เมืองโยนก" หรือ "เมืองยวน" หรือ "เมืองไทยวน"[๒] โดยตำนานกล่าวย้อนอายุไปไกลถึง พ.ศ.๑๑๘๑ มีพญาลวะจังกราช (ลาวจก) เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ลวะจังราช มีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเชียงลาว ภายหลังย้ายมาอยู่ที่เมืองเงินยางใกล้แม่น้ำโขง มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาจนถึงพญามังราย เป็นกษัตริย์แคว้นโยนกองค์ที่ ๒๕ (พ.ศ.๑๘๐๔-๑๘๓๙) ภายหลังยกกองทัพยึดแคว้นหริภุญไชยนคร (ลำพูน) และแคว้นเขลางค์นคร (ลำปาง) รวมเป็นอาณาจักรล้านนา โดยพญามังรายเป็นปฐมกษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๘๓๙-๑๘๕๔) ราชวงศ์มังราย แต่ขณะนี้ยังไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุนความเก่าแก่ตามตำนานกล่าวถึง ที่ปรากฏตัวตนของเมืองเชียงแสนชัดเจนก็ตั้งแต่พญาแสนภู ราชนัดดาองค์โตของพญามังราย ทรงสร้างเมืองเชียงแสนบนเมืองเก่าที่อาจเป็นเมืองเงินยาง แล้วตั้งนามเมืองตามพระนามของพระองค์ว่า "เมืองเชียงแสน" ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า *"เจ้ามังรายก็หื้อช่างกานโถมเมือกินเมืองเชียงแสน ยามนั้นเมืองเชียงแสนได้ชื่อว่าเมืองรอย เถิงเมื่อเจ้าพระญาแสนพูไปกิน จิ่งได้ชื่อว่าเชียงแสนแล..."*[๓] ด้วยความสืบเนื่องตำนานที่เขียนขึ้นในภายหลัง จึงเรียกเมืองเชียงแสนว่า "เมืองเงินยางเชียงแสน" หรือผูกเป็นภาษาบาลีว่า "เมืองเหรัญนครเงินยางเชียงแสน" หรือ "เมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน"

⊙ เมืองเชียงแสนยุคราชวงศ์มังราย

เมื่อพญาแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุไว้ ๒ ปีคือ พ.ศ.๑๘๗๐ และ พ.ศ.๑๘๗๑ บนเมืองรอย *"เจ้าพระญาแสนพูจิ่งไปส้างเมืองรอย เจ้าก็หื้อขุดคือเวียง ๓ ด้าน ด้านวันออกเอาแม่ของเปนแดนคือ แล้วก็หื้อก่อปราการเวียงทัง ๓ ด้าน แล้วบอรมวณซู่อัน เจ้าแสนพูลวดอยู่เสวย*

[๒] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔-๒๕.

[๓] ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙.

ราชสัมปัตติในเมืองที่นั้น จิ่งปรากฏได้ชื่อว่าเมืองเชียงแสนมาต่อเท้าบัดนี้แล...”[๔] ได้จัดแบ่งอาณาเขตเมืองเชียงแสนออกเป็น ๖๕ พันนา อาณาเขตทิศใต้ต่อแดนเมืองเชียงราย เมืองเทิง ทิศตะวันตกต่อแดนเมืองสาด ทิศตะวันตกเฉียงใต้ต่อแดนเมืองฝาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือต่อแดนเมืองเชียงตุง ทิศเหนือต่อแดนเมืองม้า เมืองเชียงขาง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือต่อแดนเมืองภูคา ทิศตะวันออกต่อแดนเมืองหลวงพระบาง และทิศตะวันออกเฉียงใต้ต่อแดนเมืองเชียงของ[๕] ทรงให้สร้างคุ้มหลวงที่ประทับ พร้อมกับให้ฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดแรกของเมืองเชียงแสน แล้วเรียกนามเป็นมงคลให้มีความมั่นคงสถาพรต่อบ้านเมืองตามนามเดิมของวัดร้างนี้ว่า “วัดเชียงหมั่น” (วัดเชียงมั่น)

ทรงตั้งเจ้าหมื่นเจตตา ราชบุตรขุนคำเครื่อง ที่มีศักดิ์เป็นราชนัดดาพญามังรายเหมือนพระองค์ ให้เป็นเจ้าพรองเมืองพันนาขวา เจ้าวัฒกีกานถม ผู้น้องเจ้าหมื่นเจตตา เป็นเจ้าพรองเมืองพันนาซ้ายช่วยปกครองเมืองเชียงแสน แต่งตั้งเจ้าเมืองต่าง ๆ ประทานยศตามหัวเมืองใหญ่น้อย เช่น เจ้าเมืองเชียงยน เจ้าเมืองเชียงคำ เจ้าเมืองเชียงลาว เจ้าเมืองเชียงราย พญายอง อาชญาเชียงของ อาชญาพะเยา อาชญาสาด และอาชญาเมืองไร เป็นต้น แล้วแต่งตั้งขุนนางสำคัญตำแหน่งต่าง ๆ เช่น พญาศรีเมือง พญาศรีสัทธรรม พญาไชยชิต พญาสุทธลือไชย พญาหลวงเศรษฐี แสนหลวงตาง แสนหลวงเถิง แสนหลวงเรือดอน แสนหลวงนาวาว่ายท่า แสนไชยปรารมภ์ แสนขว้างเมืองมูล แสนเมืองลาบ หมื่นฟ้อนหลวง หมื่นฟ้อนน้อย หมื่นฟ้อนขวา หมื่นฟ้อนซ้าย หมื่นบวกขวา หมื่นบวกซ้าย และตั้งหาญราชวัง ให้ดูแลกิจการในราชสำนักคุ้มหลวง หาญราชโกฏิ์ ดูแลคลังหลวง หาญบ้าน ดูแลกฎหมายความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง พรานเมือง เป็นราชฑูตสัมพันธไมตรีกับต่างเมือง เป็นต้น

---

[๔] ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖.

[๕] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๑-๗๒.

เจ้าเมืองเชียงแสนยุคราชวงศ์มังรายทั้งที่เป็นเจ้านายในราชวงศ์มังรายและขุนนาง ที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนมีจำนวน ๑๖ องค์ ได้แก่ (๑) พญาแสนภู (๒) เจ้าหมื่นเจตตา (ราชบุตรขุนคำเครื่อง) (๓) เจ้าคำฟู (ราชบุตร ๑) (๔) เจ้าผายู (ราชบุตร ๓) (๕) เจ้ากือนา (ราชบุตร ๔) (๖) พญาศรีสิทธิมหาไชยสงครามลุ่มฟ้า (บุตรขุนหมายนา) (๗) พระเมืองขุนยี่ (พระมังขุนยี่ หรือ หมื่นยี่นาขุน) (๘) เจ้าหมื่นงั่ว (เจ้าหอยงั่ว ราชนัดดาพญาแสนเมืองมา) (๙) เจ้าพญาสุวรรณะคำล้านนา (เจ้าขุนแสง ราชนัดดาพญาแสนเมืองมา) (๑๐) หมื่นเชียงสง (หมื่นพร้าว) (๑๑) พญาศรีรัชฎะเงินกอง (เจ้าหมื่นหอยงั่ว ราชนัดดาพระเจ้าติโลกราช) (๑๒) หมื่นมณี (๑๓) พญาสุทธนะ (๑๔) หมื่นทักขิณะ (๑๕) พญาคำหมู และ (๑๖) พญารัตนะกัมพล (เจ้ากัมพลพระนัดดาพญาศรีรัชฎะเงินกอง) พ.ศ.๒๐๙๗-๒๑๐๑

ในสมัยพญารัตนะกัมพล (เจ้ากัมพล) เป็นเจ้าเมืองเชียงแสนองค์สุดท้ายในยุคราชวงศ์มังราย พ.ศ.๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๐๙๔-๒๑๒๔) ราชวงศ์ตองอู ได้ยกทัพตีล้านนาเป็นประเทศราช พญารัตนะกัมพล (เจ้ากัมพล) เจ้าเมืองเชียงแสนหนีไปอยู่เมืองแสนหวี ภายหลังพระเจ้าบุเรงนองทรงให้คนติดตามตัวมาเป็นเจ้าเมืองเชียงแสนดังเดิม ตั้งแต่นั้นมาเมืองเชียงแสนจึงอยู่ภายใต้กษัตริย์ล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ โดยที่กษัตริย์ล้านนาเป็นกษัตริย์ประเทศราชของกษัตริย์พม่าอีกชั้นหนึ่ง

⊙ เมืองเชียงแสนยุคประเทศราชพม่า

เมืองเชียงแสนยุคเป็นประเทศราชพม่า (พ.ศ.๒๑๐๑-๒๓๔๗) เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทรงยึดล้านนาเป็นประเทศราช ยุคแรกยังให้กษัตริย์และเจ้าเมืองสำคัญในล้านนาปกครองสืบต่อ ดังยังคงให้พระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าหนานแม่กุ) เป็นกษัตริย์ล้านนา และให้พญารัตนะกัมพล (เจ้ากัมพล) เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน มีเจ้าฟ้าเชียงแสนปกครองสืบต่อมาอีก ๘ ลำดับจึงเปลี่ยน

เป็นสายสกุลวงศ์เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร ดังนี้ (๑) เจ้าฟ้ารัตนะกัมพล (เจ้ากัมพล พระนัดดาพญาศรีรัชฎะเงินกอง) พ.ศ.๒๐๙๗-๒๑๐๙ (๒) เจ้าฟ้าหน่อคำ (ราชบุตร ๑) พ.ศ.๒๑๑๐-๒๑๑๙ (๓) พญาเจ้าเมืองลำพูน (๔) นางเทวีพญาเจ้าเมืองลำพูน (๕) พญาหัวเคียน (๖) ออกญาเดโช พ.ศ.๒๑๔๓-๒๑๔๖ (ออกญาเดโช เป็นขุนนางอยุธยา เป็นเจ้าเมืองเชียงแสนช่วงเวลาสั้นๆ ที่ล้านนาเป็นประเทศราชอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) (๗) เจ้าฟ้ากาเผือก (เดิมเป็นพญาจ่าบ้าน เมืองเชียงใหม่) และ (๘) นางราชเทวีเจ้าฟ้าเผือก

ภายหลังจากนางราชเทวีเจ้าฟ้ากาเผือก เจ้าฟ้าเชียงแสนได้ลงไปอยู่พม่า ทำให้ว่างเจ้าฟ้าผู้ปกครองเมืองเชียงแสน ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๗๑ พระเจ้าตลุนมิน กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๑๗๑-๒๑๙๑) ราชวงศ์ตองอู ได้โปรดสถาปนาแสนหลวงเรือดอน เชื้อสายไทลื้อเมืองเชียงแสนให้ขึ้นเป็น เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร เจ้าฟ้าเชียงแสน และโปรดให้ “เจ้าฟ้าเชียงแสน” สามารถสืบเชื้อสายกันปกครองเมืองเชียงแสนรวมระยะเวลา ๑๗๖ ปี (พ.ศ.๒๑๗๑-๒๓๔๗) มีทั้งหมดจำนวน ๑๐ องค์ และนอกสกุลวงศ์เป็นเชื้อสายไทลื้อเมืองพง ๒ องค์ รวมเจ้าฟ้าเชียงแสนในยุคนี้ทั้งหมด ๑๒ องค์ ได้แก่

(๑) เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร (แสนหลวงเรือดอน)	พ.ศ.๒๑๗๓-๒๑๙๓
(๒) เจ้าฟ้าหมวกคำ (เจ้าหมอคำ หรือ เจ้าหมูคำ) (ราชบุตร ๑)	พ.ศ.๒๑๙๔-๒๑๙๘
(๓) เจ้าฟ้าแสนเมือง (เจ้าแสงเมือง) (ราชบุตร ๒)	พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๑๕
(๔) เจ้าฟ้าอิ่นเมือง (เจ้าอินทร์เมือง) (ราชบุตร ๓)	พ.ศ.๒๒๑๖-๒๒๒๑
(๕) เจ้าฟ้าหลวงเฉลิมเมือง (ราชบุตร ๔)	พ.ศ.๒๒๒๒-๒๒๓๕
(๖) เจ้าฟ้ารัมมเสน (ราชบุตร ๕)	พ.ศ.๒๒๓๖-๒๒๕๔[๖]

---

[๖] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๒๖.

(๗) เจ้าฟ้าลักที (ราชบุตร ๖) พ.ศ.๒๒๕๕-๒๒๖๗

(๘) เจ้าฟ้ายอดงำเมือง (ราชบุตร ๗) พ.ศ.๒๒๖๘-๒๒๗๑

(๙) เจ้าฟ้าหลวงหาญ (พญาหลวงหาญ ไทลื้อเมืองพง) พ.ศ.๒๒๗๒-๒๒๘๔

(๑๐) เจ้าฟ้างาม (ราชบุตร ๘) พ.ศ.๒๒๘๕-๒๓๐๓

(๑๑) เจ้าฟ้าคำปลิว (ราชบุตร ๙) พ.ศ.๒๓๐๔-๒๓๐๙[๗]

(๑๒) เจ้าฟ้าเมียวหวุ่นนาขวา หรือ เจ้านาขวา
(เจ้าใหม่หน่อคำ) (ราชบุตรเจ้านาขวา
(เจ้าใหม่พุทธวงศ์) ราชนัดดาเจ้าฟ้างาม) พ.ศ.๒๓๑๐-๒๓๔๗[๘]

ช่วงสุดท้ายก่อนที่เมืองเชียงแสนแตก เชื้อสายเจ้าฟ้างามยังคงมีบทบาท ได้รับตำแหน่งเจ้านายชั้นสูงของเมืองเชียงแสน ได้แก่ ราชบุตรของเจ้าฟ้างาม ๒ องค์ องค์พี่ชื่อ เจ้าใหม่พุทธวงศ์ เป็นเจ้านาขวา เมืองเชียงแสน (พ.ศ.๒๒๘๔-๒๓๐๙) องค์น้องชื่อ เจ้าใหม่ไชยวุฒิ เป็นเจ้านาซ้าย เมืองเชียงแสน (พ.ศ.๒๒๘๔-๒๓๐๙) เจ้าใหม่หน่อคำ ราชบุตรเจ้านาขวา (เจ้าใหม่พุทธวงศ์) ราชนัดดาเจ้าฟ้างาม เป็นเจ้าฟ้าเมียวหวุ่นนาขวา เจ้าฟ้าเมืองเชียงแสนองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๓๑๐-๒๓๔๗) และเจ้าใหม่พุทธวงศ์ พระนัดดาเจ้านาซ้าย (เจ้าใหม่ไชยวุฒิ) เป็นเจ้านาซ้ายเมืองเชียงแสนองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๓๑๐-๒๓๔๒)[๙]

ในรัชสมัยเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรขึ้นเป็นเจ้าฟ้าเชียงแสน ปีพ.ศ.๒๑๘๐ พระเจ้าตลุนมิน กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๑๗๑-๒๑๙๑) ได้ทรงผนวกเมืองเชียงแสนเป็นแคว้นหนึ่งของพม่า ส่วนเมืองเชียงใหม่ยังคงเป็นประเทศราช ยุคนี้เมืองในล้านนาจึงแบ่งออกเป็น ๒ เขตการปกครอง คือเขตเชียงใหม่กับเขตเชียงแสน เขตเชียงแสนคือบริเวณเมืองเชียงแสน เมืองพะเยา เมืองฝาง เมืองหาง

---

[๗] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๒๖.

[๘] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๒-๒๓๘.

[๙] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๓๘.

เมืองสาด เมืองสิงห์ เมืองหลวง เมืองภูคา เมืองเชียงของ เมืองเทิง เมืองลอ เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองลำปาง และเมืองลอง เป็นต้น เขตเชียงใหม่คือบริเวณ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองฮอด เมืองลี้ และเมืองเถิน เป็นต้น และในช่วง ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก็เกิดเป็นแคว้นอิสระกลุ่มต่าง ๆ ๒ กลุ่มใหญ่ได้แก่ สมเด็จพระบรมขัตติยวงศา (เจ้าองค์คำ) กษัตริย์เชียงใหม่ (พ.ศ.๒๒๗๐-๒๓๐๒) เจ้าพญาสุลวะลือไชยสงคราม (เจ้าหนานทิพจักร) กษัตริย์ลำปาง (พ.ศ.๒๒๗๕-๒๓๐๒) ส่วนทางเชียงแสนและเมืองบริวารยังอยู่ภายใต้อิทธิพลพม่า

จนกระทั่งพ.ศ.๒๓๑๔ พญามังไชย เจ้าฟ้าเมืองแพร่ (ก่อน พ.ศ.๒๓๐๙-๒๓๓๐) ได้สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) กษัตริย์สยาม พ.ศ.๒๓๑๗ กลุ่มราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน) ได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อสยาม และ พ.ศ.๒๓๓๑ เจ้าฟ้าเมืองน่านสวามิภักดิ์ต่อสยาม ซึ่งในปี พ.ศ.๒๓๑๗ ได้กำลังจากสยามช่วยตีพม่าออกจากเมืองนครเชียงใหม่และ พ.ศ.๒๓๓๒ พม่าก็ออกจากเมืองนครน่าน กองกำลังพม่าที่ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ กับเมืองนครน่านก็ไปรวมตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเชียงแสน ทำให้อำนาจฐานที่มั่นของ พม่าไปอยู่ที่เมืองเชียงแสน ภายหลังจากฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๓๓๙ เพื่อขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาและไม่ให้เมืองเชียงแสนเป็นฐานที่มั่นพม่า ทาง ล้านนาจึงขอกองกำลังจากสยามและหัวเมืองประเทศราชทั้งประเทศราชล้านช้าง (เมืองนครเวียงจันทน์) และประเทศราชล้านนาเอง ยกกองกำลังครั้งใหญ่ไปตี เมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๔๗ เพื่อไม่ให้เป็นฐานที่มั่นแหล่งเสบียงอาหารให้กับ พม่า จึงทำการกวาดต้อนชาวเชียงแสนตั้งแต่เจ้านายขุนนางชาวเมืองไปไว้ตาม ที่ต่าง ๆ ที่จัดแบ่งกันของแต่ละกองทัพ

ในเอกสารบันทึกกล่าวถึง ๕ กองทัพที่เข้าตีเมืองเชียงแสน และได้แบ่ง ชาวเชียงแสนไปให้ทั้ง ๕ กองทัพ คือ กองทัพเชียงใหม่ กองทัพลำปาง กองทัพน่าน

---

[๑๐] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

กองทัพสยาม และกองทัพเวียงจันทน์ แต่ในแต่ละกองทัพใหญ่นั้น ยังมีกองทัพเมืองอื่น ๆ เข้าร่วมด้วยโดยเฉพาะหัวเมืองบริวารที่ขึ้นต่อเมืองนครต่าง ๆ ส่วนในประเทศราชล้านนาหัวเมืองบริวารของเมืองนครต่าง ๆ ที่ร่วมรบก็ได้ส่วนแบ่งชาวเมืองเชียงแสนมาไว้บ้านเมืองนั้น ๆ ด้วย เช่น กองทัพเมืองลอง กองทัพเมืองต้า เป็นต้น

ภายหลังจากตีพม่าออกจากเมืองเชียงใหม่และเมืองป่าซางใน พ.ศ.๒๓๑๗ ด้วยเจ้าพญาจ่าบ้าน (บุญมา) เมืองนครเชียงใหม่ได้ขอกำลังจากสยามช่วยเหลือ มีเจ้าพระยาสุรสีหพิษณวาธิราช (บุญมา ภายหลังคือสมเด็จพระบวรราชเจ้า-มหาสุรสิงหนาท พระราชอนุชารัชกาลที่ ๑) เป็นแม่ทัพสยาม และพม่าเองก็พยายามยกทัพมาตีเมืองนครเชียงใหม่เป็นบางครั้ง ขณะที่กลุ่มเจ้านายในเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน ก็พยายามรวมตัวกันยกทัพขึ้นไปตีขับไล่พม่าที่เมืองเชียงแสนเป็นระยะ ๆ แต่ไม่สำเร็จ ได้เพียงกวาดต้อนชาวเมืองเชียงแสนมาบ้างเพื่อตัดกำลัง ตามลำดับเหตุการณ์เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๒๐ พระเจ้ากาวิละตีเมืองฝางเมืองบริวารของเชียงแสน พ.ศ.๒๓๒๓ เจ้าฟ้าเพชร (เจ้าน้อยจิตตะ) เจ้าฟ้าเมืองเชียงราย (ต้นสกุล “ขัติเชียงราย” “รายะนคร” “รายะนาคร” “วงษาลังการ” “มณฑาทอง”) เจ้าฟ้าเมืององค์ (เจ้าน้อยไชยสาร) เจ้าฟ้าเมืองพะเยา (ต้นสกุล “ศีติสาร”) พาครอบครัวชาวเมืองหนีเข้าไปพึ่ง พระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) ที่เมืองนครลำปาง พระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) เจ้าพญาจ่าบ้าน (บุญมา) เมืองนครเชียงใหม่ จึงนำทัพไปกวาดต้อนชาวเมืองเชียงแสน ในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนระบุว่าครั้งนี้ได้ชาวเชียงแสนมาจำนวน ๗,๑๖๗ คน ลงมาไว้ในเมืองนครลำปางและเมืองป่าซาง (อ.ป่าซาง จ.ลำพูน)

พ.ศ.๒๓๒๗ โป่พะคานมินคี แม่ทัพพม่ายกทัพตีเมืองนครลำปาง ลงไปถึงเมืองพิษณุโลก กองทัพสยามยกขึ้นมาช่วยพม่าถอยทัพกลับ แต่จับตัวพญามังไชย เจ้าหลวงเมืองแพร่ พร้อมครอบครัว ได้ก็นำไปเมืองอังวะ และให้ทหารพม่ารักษาเมืองเชียงแสนอีก ๔๐๐ คน จนกระทั่งอีก ๒ ปีต่อมา มีการฉลองวิหารวัดบุญยืน เมืองเชียงแสน พญามังไชยจึงทูลขอกษัตริย์พม่า

กลับมาอยู่หัวโป่ง ในพ.ศ.๒๓๓๐ เมืองนครลำปาง เมืองเชียงใหม่ที่ขณะนั้นยังตั้งอยู่เมืองป่าซางยกทัพไปตีเมืองเชียงแสนอีกครั้ง พญามังไชยเปิดประตูท่าม่านกวาดต้อนชาวเมืองเชียงแสนออกไปให้กองทัพเมืองนครลำปาง เมืองนครเชียงใหม่ ส่วนเจ้าฟ้ากอง เจ้าฟ้าเมืองยอง ก็กวาดต้อนคนส่วนหนึ่งไปอยู่ปากแม่น้ำโขง พญามังไชยได้นำชาวเชียงแสนไปไว้ที่เมืองมาน เมืองบริวารด้านทิศใต้ของเมืองนครแพร่ ในครั้งนี้พญาเขื่อนแก้ว ขุนนางเค้าสนามหลวงเมืองเชียงแสน กับใหม่พละ น้องชาย และอาชญาหมื่นสิริ เมืองไร ก็หนีลี้ภัยไปอยู่เมืองนุนเมืองเฮียมของสิบสองพันนา ส่วนเจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้านาซ้าย (เจ้าใหม่พุทธวงศ์) หนีลี้ภัยข้ามแม่น้ำโขงไปอยู่แคว้นพระบาทดอนกาง รอจนกระทั่งกองทัพอะแส่งหงวนจากพม่ามาช่วยจึงได้พาเจ้าเมียวหวุ่น (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้านาซ้าย (เจ้าใหม่พุทธวงศ์) กลับมาอยู่เมืองเชียงแสน แล้วยกกองทัพพม่าทัพเชียงแสนพร้อมเมืองบริวารลงมาตีเมืองป่าซางแต่ไม่สำเร็จจึงถอยทัพกลับคืนไปเมืองเชียงแสนดังเดิม

พ.ศ.๒๓๓๑ เจ้าฟ้ากอง เจ้าฟ้าเมืองยอง ยกทัพมาตีเมืองเชียงแสนอีกครั้ง ชาวเชียงแสนหลบหนีออกเมืองไปลี้ภัยอยู่ในเขตแดนล้านช้าง (ลาว) จนกระทั่งอีก ๒ ปีต่อมาทางพม่าสามารถจับ เจ้าฟ้ากองได้ที่เมืองหลวงภูคาจึงได้นำไปประหารชีวิตที่เมืองอังวะ พ.ศ.๒๓๓๔ กองทัพเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสนแต่ไม่สำเร็จ อีก ๒ ปีต่อมาจึงยกทัพขึ้นไปตีอีกครั้งคราวนี้เมืองเชียงแสนเกือบเสียท่า พอดีเจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เสด็จกลับจากเมืองอังวะได้ตีกองทัพเชียงใหม่กับลำปางแตกกลับมา จนกระทั่ง พ.ศ.๒๓๓๙ ปีที่ยกจากเมืองป่าซางมาตั้งมั่นที่เมืองนครเชียงใหม่ โป่เมงคีหง่วนยกกองกำลังจากเมืองเชียงแสน ๑,๐๐๐ คนเข้าล้อมเชียงใหม่แต่ไม่สำเร็จก็กลับไป พ.ศ.๒๓๔๒ พระเจ้าโพธิพญา (เจ้าปะดุง) กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๖ ราชวงศ์อลองพญา ได้พระราชทานให้มังสามกับพญาเชียงลาบนำเอากลอง ๗ ส่างและช้างพ่วงทองคำมอบแก่เจ้าเมียวหวุ่น นาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้าฟ้าเชียงแสนแล้วมอบอาญาสิทธิ์ให้มีอำนาจสูงสุดปกครองไปถึงเมืองเชียงราย เมืองพะเยา

เมืองเทิง เมืองเชียงของ เมืองพาน เมืองยอง เมืองกาย และเมืองวะ[๑๑]

สังเกตได้ว่าทางเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ และน่าน พยายามตีเมืองเชียงแสนหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งในพ.ศ.๒๓๔๗ จึงต้องขอกำลังสนับสนุนจากสยามและล้านช้าง (เมืองนครเวียงจันทน์) ยกขึ้นตีพม่าออกจากเมืองเชียงแสน พระราชพงศาวดารของสยามและตำนานพื้นเมืองเชียงแสนได้บันทึกรายละเอียดไว้ว่า

"...แล้วจึ่งรับสั่งให้พระเจ้าหลานเธอกรมหลวงเทพหริรักษ เจ้าพระยา-ยมราชทับหนึ่ง ทับอนุเวียงจันท์ทับหนึ่ง ทับเมืองนครลำปางทับหนึ่ง ทับเมืองน่านทับหนึ่ง กับเมืองเชียงใหม่ ทับหนึ่ง ไปตีเมืองเชียงแสนที่พม่าไปอาไศรยอยู่นั้น..."

"...ลุศักราช ๑๑๖๖ ปีชวดฉศก เปนปีที่ ๒๓ เมื่อณเดือนห้า พระเจ้าหลานเธอกรมหลวงหริรักษ เจ้าพระยายมราช นายทับนายกองไทยลาวก็ยกลงไปเมืองเชียงแสน อ้ายพม่า ลาวมิได้ออกตั้งค่ายสู้รบรักษาเมืองมั่นอยู่ กองทับได้ตั้งล้อมเมืองอยู่เดือนเสศจะหักเอามิได้ ด้วยพม่าอยู่ประจำรักษาน่าที่แลบนกำแพงเมืองเปนสามารถ แล้วกองทับก็ขัดเสบียงอาหาร แล้วได้ข่าวทับเมืองอังวะว่าจะยกมาเมืองเชียงแสน เดือนหกค่างแรมเปนเทศกาลฝนตกประปรายลงมาแผ่นดินก็ร้อนขึ้น ผู้คนในกองทับป่วยเจบมากจะอยู่สู้รบพม่าก็เหนว่าผู้คนเจบไข้มาก เสบียงอาหารก็น้อยลง จะทำการนี้ไปมิได้ กลัวจะเสียทีแก่พม่ากรมหลวงเทพหริรักษ ก็ให้ล่าทับลงมา ยังแต่ทับลาว

พวกลาวในเมืองเชียงแสนเหนทับไทยเลิกไปแล้ว ในเมืองก็อดเสบียงอาหารฆ่าโค กระบือช้างม้ากินจนสิ้น พวกลาวชาวเมืองก็ออกยอมสวามิภักดแก่กองทับลาวด้วยกัน โปมยุง่วนแม่ทับพม่านั้น เหนพลเมืองออกหาแม่ทับลาวแล้ว เหลือที่จะกดขี่ห้ามปราม ก็ยกทับหนีไปบ้าง กองทับลาวก็ไล่ตีพวกพม่าแตก

---

[๑๑] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๔๐-๒๔๖ และ ๒๕๙-๒๕๐.

หนีไป โปมยุง่วนแม่ทับถูกปืนตายในที่รบ นาขวาเจ้าเมืองเชียงแสน ก็ภาครอบครัวอพยบค่ามแม่น้ำโขงเข้าแดนพม่า กองทับกวาดได้ครอบครัวสองหมื่นสามพันเสศ รื้อกำแพงเผาบ้านเมืองเสีย แล้วแบ่งปันครอบครัวกันเปนห้าส่วน ให้ไปแก่เมืองเชียงใหม่ส่วนหนึ่ง เมืองนครลำปางส่วนหนึ่ง เมืองน่านส่วนหนึ่ง เมืองเวียงจันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งถวายกรุงเทพฯ โปรดให้ตั้งบ้านอยู่เมืองสระบุรีบ้าง แบ่งไปอยู่เมืองราชบุรีบ้าง แต่ทับกรุงนั้นกลับลงมาเปล่าไม่ได้ราชการสิ่งใด ให้ลงพระราชอาญาจำพระเจ้าหลานเธอกรมหลวงเทพหริรักษ เจ้าพระยายมราช ไว้ที่ทิมดาบชั้นนอกตรงหลังสาลาลูกขุน ในฝ่ายซ้ายไว้สี่วันห้าวันก็โปรดให้พ้นโทษ...”[๑๒]

“...เจ้าอิน เมืองจันทปุรีแล เจ้าอุปราชาอนุตนน้องแล อโยธิยาแล เจ้ากาวิละ เชียงใหม่ ลคอร เมืองแพล่ เมืองน่าน ทังมวลกำลังมีแสน ๒ หมื่นขึ้นมารบเชียงแสน ก็เอาเรือลงไปต้อนรบที่หาดหลวงบ่แพ้ลาว เหตุบ่ทน อะม็อกเขานัก ทางเชียงแสนบ่มีอะม็อกมีแต่สีนาดแล รบลาวก็บ่แพ้ลวดหนีคืนมา...”[๑๓]

เมื่อกองทัพสยามยกทัพที่นำทัพโดยสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าตันกรมหลวงเทพหริรักษ์ (พ.ศ.๒๓๐๒-๒๓๔๘ ต้นราชสกุล “เทพหัสดิน”) และเจ้าพระยายมราชยกกองทัพหนีกลับไปก่อน ทางกองทัพล้านนากับล้านช้างจึงร่วมกันตีเมืองเชียงแสน ฝ่ายเมืองเชียงแสนได้กำลังจากเจ้าฟ้าเมืองบริวารเช่น เจ้าฟ้าเมืองยองออกช่วยรบทางแม่น้ำโขง เจ้าฟ้าเชียงรายกับกองกำลัง ๓๐๐ คน ขี่ม้าไล่แทงทหารเชียงใหม่กับเวียงจันทน์ที่เข้ามาทางประตูท่าม่านไล่ไปถึงสบแม่คำ เจ้าฟ้าเชียงของตีทหารเชียงใหม่กับเวียงจันทน์ที่เอาปืนใหญ่ลงเรือมาทางแม่น้ำโขงแล้วยึดปืนใหญ่ไว้ได้ แต่ภายหลังพลาดท่าถูกทหาร

---

[๑๒] นฤมล ธีรวัฒน์ (ชำระต้นฉบับ), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๐ และ ๑๘๖.

[๑๓] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๒ - ๒๕๔.

เชียงใหม่เวียงจันทน์กลับมายิงเจ้าฟ้าเชียงของตายที่น้ำโขง เมื่อยึดปืนใหญ่ได้ก็กลับไปล้อมกำแพงเมืองเชียงแสนไว้ ส่วนเจ้าฟ้าเมืองเทิงกับเจ้าใหม่เมืองไร ก็ช่วยเมืองเชียงแสนออกสู้รบจนถูกปืนยิงตาย ทางฝ่ายเจ้าฟ้าเชียงรายก็ถูกยิงขณะนั่งเสวยอาหารเช้า เมื่อเจ้าฟ้าเมืองบริวารต่าง ๆ ถูกปราบ เจ้าฟ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) และโป่ทัพพม่าจึงหมดกองกำลังช่วยสู้รบ แต่ก็ยังคงพยายามตรึงกองกำลังรักษาเมืองเชียงแสนไว้อีกระยะหนึ่ง แต่ด้วยเมืองเชียงแสนบอบช้ำจากการถูกโจมตีที่ผ่านมาหลายครั้ง เหล่าบรรดากองทัพเมืองบริวารก็สูญเสียไพร่พลไปจำนวนมาก จึงสามารถยึดเมืองเชียงแสนได้สำเร็จ ได้จัดแบ่งชาวเมืองเชียงแสนออกเป็น ๖ ส่วน มอบให้กับเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองนครน่าน เมืองนครแพร่ เมืองนครเวียงจันทน์ และอีก ๑ ส่วนนำไปถวายให้กับพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งได้นำชาวเชียงแสนโยกย้ายแผ่นดิน เดินทางออกจากเวียงเชียงแสนในวันเสาร์ เดือน ๑๐ แรม ๑ ค่ำ พ.ศ.๒๓๔๗

เมื่อมีการกวาดต้อนชาวเมืองเชียงแสน เจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้าฟ้าเชียงแสนองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๓๑๐-๒๓๔๗) พร้อมครอบครัวได้ไปอยู่ในส่วนของเมืองนครเชียงใหม่ อีก ๑ เดือนต่อมาพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ ๑ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ได้พาเจ้าฟ้าหลวงมหาสิริไชยสารัมพยะ (เจ้ากองไท) เจ้าฟ้าหลวงเชียงตุง ราชวงศ์มังราย ที่ได้ยกทัพไปตีเมืองนครเชียงตุงเมื่อ พ.ศ.๒๓๔๕ และกวาดต้อนลงมาไว้เมืองนครเชียงใหม่ก่อนหน้าตีเมืองเชียงแสน ๒ ปี กับเจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้าฟ้าเชียงแสน และราชบุตร ลงไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จ-พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ทองด้วง) กษัตริย์สยาม รัชกาลที่ ๑ ราชวงศ์จักรี ซึ่งขณะที่อยู่กรุงเทพมหานครนั้น เจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้าฟ้าเชียงแสน ได้ประชวรหนักจนถึงแก่สิ้นพระชนม์ จึงได้รับพระราชทานเพลิงพระศพที่กรุงเทพมหานคร ส่วนเจ้าฟ้าหลวงมหาสิริไชยสารัมพยะ (เจ้ากองไท) เจ้าฟ้าหลวงเชียงตุง และราชบุตรของเจ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่ หน่อคำ) ก็ได้

ติดตามพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) เสด็จกลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองนครเชียงใหม่ มีทายาทสืบเชื้อสายมาจนถึงปัจจุบัน[๑๔] เพื่อเห็นภาพในยุคนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างเอกสารโบราณที่บันทึกเหตุการณ์ช่วงเมืองเชียงแสนแตกครั้งนั้น มาประกอบไว้ด้วยดังนี้

"...เมื่อนั้นเจ้าอกอันเปนชาติเชื้อเมืองเชียงของนั้นเปนไฟใน ก็ตามลูกน้องแทงม่านอันรักสาปะตูตายเสี้ยงแล้ว ก็ไขปะตูดินขอเอาเสิก็เข้าเวียง เดือน ๙ ปถมะ ออก ๘ ค่ำ วัน ๕ ไทรวายสัน ยามสายฟ้ายก เมืองเชียงแสนแตกเสี้ยงปางสุด โป่ซุกม่านก็พ่ายหนีออกเวียงไปแล เพิ่นบ่ทันได้ตัวแล เพิ่นได้ตัวเจ้าโมยหง่วนนาขวาลูกเมียไพร่ไททังมวล ลงไปเชียงใหม่ ลคอร แพล่ น่าน นับเสี้ยง ยังค้างแต่น้ำกับดินแล...พื้นท้าวพระญาอันกินเมืองไชยปุรีสรีเชียงแสนลำดับมาสุดเสี้ยงนี้เท่านี้แล ลูกเมืองมีต้นว่าเมืองไรแลพระยาก เมืองเลน พะแลวเชียงลาบ ก็ แตกมาปีเดียวกันนี้เสี้ยงแล..."[๑๕]

"...ที่นี้จักจาไปด้วยไปเอาเมืองเชียงแสนก่อนแล สกราชได้ ๑๑๖๖ ตัวเจ้าพระญา หลวงเมืองนคอรแลเจ้าเมืองเวียงเชียงใหม่แลเจ้าเมืองน่าน จิ่งพร้อมกันขับเอายังริพลโยธาเมือยุทธกัมม์กับด้วยม่านในเมืองเชียงแสนไประวังขังเอายังม่านแลไพร่ไทแต่เดือน ๖ ตราบรอดเดือน ๙ เข้าในเมืองกำจัดมังมยุหง่วนแลม่านทังหลายหื้อพ่ายหนีไปเสี้ยงแล้ว จิ่งเก็บข้าแลไพร่ไททังหลายหื้อลงไปอยู่นคอรเชียงใหม่ แพล่ น่าน ซุที่ซุแห่งแล้วก็ขึนมาอยู่บ้านเมืองแห่งตนหั้นแล..."[๑๖]

---

[๑๔] ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

[๑๕] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๔-๒๕๖.

[๑๖] "ตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์กับหอคำมงคล" ใน**อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุธมฺโม (อุ่นเรือน) เจ้าอาวาสวัดป่าตันกุมเมือง ๑๕ มี.ค.๒๕๓๐**, (ลำปาง : ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๐.

"...ลุศักราช ๑๑๖๔ ปีจอจัตวาศก เจ้าเวียงจันทน์กับเจ้าอินทร์รับอาสานำกองทัพพระยายมราชยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ครั้นพระยายมราชกับนายทัพนายกองยกขึ้นไปถึงเมืองเชียงแสนแล้ว ตีเมืองเชียงแสนหาแตกไม่ พระยายมราชนายทัพนายกองไทยลาว ก็ล่าทัพกลับลงมายังกรุงเทพฯ

ลุศักราช ๑๑๖๕ ปีกุนเบญจศก พระยาเชียงใหม่กาวิละ พระยา-นครลำปางดวงทิพ เจ้านายญาติพี่น้อง กับเจ้าฟ้าเมืองน่าน เกณฑ์กองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน เมืองยอง แตกกระจัดกระจาย จุดเผาบ้านเรือน กวาดต้อนเอาครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อย ช้างม้าโคกระบือ เครื่องสรรพศัสตราวุธทรัพย์สิ่งของ เครื่องวัตถุอัญมณีลงมาไว้ ณ เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปางเป็นอันมาก เมืองน่านก็ยกเอาเมืองเชียงของไปเป็นของเมืองขึ้นของเมืองน่าน แล้วบอกข้อราชการที่ได้ชัยชนะแก่เมืองเชียงแสน เมืองยอง ลงมา ณ กรุงเทพฯ..."[๑๗]

⊙ ชาวเมืองเชียงแสนย้ายแผ่นดิน

เมื่อมีการจัดแบ่งไพร่พลชาวเมืองเชียงแสนและเมืองบริวารประมาณ ๒๓,๐๐๐ คน ออกเป็น ๖ ส่วนใหญ่ ๆ จัดแบ่งให้ (๑) เมืองนครเชียงใหม่ (๒) เมืองนครลำปาง (๓) เมืองนครน่าน (๔) เมืองนครแพร่ (๕) เมืองนครเวียงจันทน์ และ (๖) สยาม โดย ๔ ใน ๖ ส่วนยังอยู่อาศัยในดินแดนล้านนา อีก ๒ ส่วนอยู่ในล้านช้าง ๑ ส่วน และสยาม ๑ ส่วน จึงทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของชาวเชียงแสนที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ดังปรากฏในปัจจุบัน ชาวเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนในครั้งนี้มีสองกลุ่มใหญ่คือ ชาวไทยวนและชาวไทลื้อ นอกนั้นจะเป็นกลุ่มคนอื่น ๆ ได้แก่ ไทใหญ่ ไทขืน พม่า มอญ ลาว และลัวะ เป็นต้น

---

[๑๗] สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, **ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ (ภาคที่ ๓, ๔ และ ๕)**, (พระนคร : รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๗), หน้า ๗๙.

โดยชาวไทลื้อจะเป็นกลุ่มที่อยู่ภายในเวียงเชียงแสนเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเจ้าฟ้าเชียงแสนเป็นชาวไทลื้อ การตั้งถิ่นฐานของชาวเชียงแสนในพื้นที่แห่งใหม่มีทั้งมาตั้งเป็นชุมชนขึ้นใหม่ ลักษณะนี้นิยมนำชื่อหมู่บ้านเดิมที่เมืองเชียงแสนมาตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งใหม่ และการเข้าไปตั้งถิ่นฐานกลุ่มเล็ก ๆ อยู่กับหมู่บ้านดั้งเดิมของเมืองนั้น ๆ ที่มีอยู่แล้ว หลังจากนั้นก็มีการขยับขยายออกไปตั้งถิ่นอื่น ๆ เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกินหรือด้วยหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ชุมชนชาวเชียงแสนที่ไปอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยและประเทศลาวในปัจจุบัน เท่าที่สามารถสืบหาข้อมูลและมีหลักฐานสนับสนุนชัดเจนดังนี้

⊙ ชาวเชียงแสนในเมืองนครเชียงใหม่และเมืองบริวาร

ชาวเชียงแสนในเมืองนครเชียงใหม่

เมืองนครเชียงใหม่ มีหมู่บ้านชาวเชียงแสนอยู่ที่บ้านฮ่อม (ต.ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่) เป็นแหล่งชุมชนชาวเชียงแสนขนาดใหญ่ ตั้งถิ่นฐานอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออก ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในกับกำแพงเมืองชั้นนอก ราชบุตรของเจ้าฟ้าเมียวหวุ่นนาขวา (เจ้าใหม่หน่อคำ) เจ้าฟ้าเชียงแสนองค์สุดท้ายและครอบครัวเจ้านายขุนนางเมืองเชียงแสนก็ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้ เมื่อมาตั้งถิ่นฐานก็ได้บูรณะวัดร้างต่าง ๆ และได้ตั้งชื่อเหมือนชื่อวัดเดิมที่เชียงแสน คือ วัดพันตอง วัดร้อยข้อ (วัดลอยเคราะห์) และวัดมหาวัน หรือชื่อบ้านฮ่อมก็เป็นชื่อหมู่บ้านเดิมที่เมืองเชียงแสน ช่วงอพยพมาได้นำสิ่งสำคัญของแต่ละชุมชนติดมาด้วย เช่น นำพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์จากเมืองเชียงแสนมาไว้วัดพันตอง เป็นต้น บางส่วนอยู่บ้านช่างฆ้อง เป็นช่างทำฆ้องที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเมืองเชียงแสน ชุมชนนี้ได้บูรณะวัดเรียกว่า "วัดศรีพูนโต" (วัดช่างฆ้อง) และบ้านพวกแต้ม ประตูเชียงใหม่ด้านในกำแพงเป็นกลุ่มช่างฝีมือทำฉัตร ที่ยังมีการสืบทอดถึงปัจจุบัน

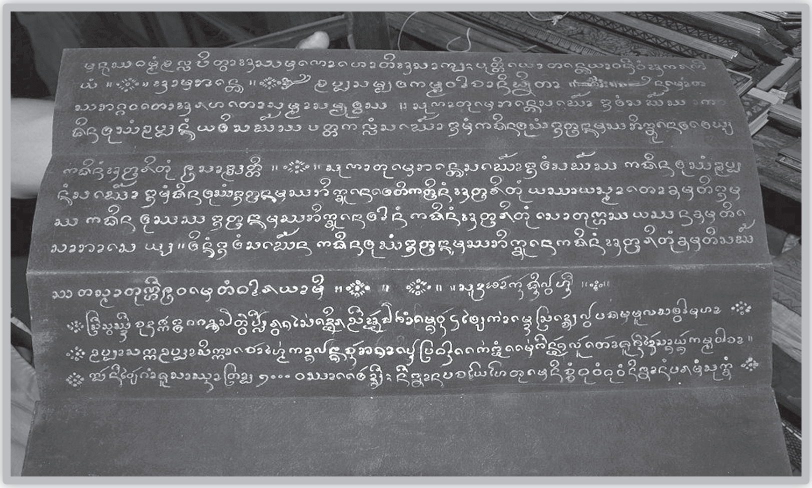
กลุ่มชาวเชียงแสนที่บ้านฮ่อมมีทั้งไทลื้อและไทยวน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นไทลื้อดังปรากฏมีคำนำหน้าว่า “ใหม่” จำนวนมาก เชื้อสายชาวไทลื้อเมืองเชียงแสนบ้านฮ่อมที่เป็นบุคคลสำคัญของเมืองเชียงใหม่ เช่น ท้าวสุนทรพจนกิจ (ใหม่บุญมา สุคันธกุล พ.ศ.๒๔๐๖-๒๔๘๐) บุตรพ่อเฒ่าคัมภีระ แม่เฒ่าเต้ง ต้นสกุล “สุคันธกุล”[๑๘] อาลักษณ์ของเจ้าหลวงเชียงใหม่ หลวงขจัดจันฑนิกร (ใหม่แก้ว จันทรปัญญา พ.ศ.๒๔๑๖-๒๔๘๑) นายอำเภอเมืองเชียงใหม่[๑๙] ขุนพัสดุภารภักดี (หนานคำฟู จันทรปัญญา) ส่วนเชื้อสายชาวไทยวนเชียงแสนบ้านฮ่อม เช่น พญาคำวิจิตรธุระราษฎร์ (คำ ศรีวิชัย พ.ศ.๒๔๑๐-๒๔๘๑ ต้นสกุล “ศรีวิชัย”) ทนายความคุ้มหลวงเชียงใหม่ และแสนไชยพละ (ต้นสกุล “ชัยมงคล”) เป็นต้น[๒๐]

---

[๑๘] สงวน โชติสุขรัตน์, **คนดีเมืองเหนือ**, (กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๔๐๐.

[๑๙] อนุ เนินหาด, พ.ต.อ., **บ้านฮ่อม (สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๕๓),** (เชียงใหม่ : วนิดาเพรส, ๒๕๕๙), หน้า ๕๑.

[๒๐] อนุ เนินหาด, พ.ต.อ., **ร้อยตระกูลที่ถนนช้างม่อย (สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๓๑)**, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๐.

พับสากรรมวาจาตัวอักษรลายทองของวัดช่างฆ้อง เมืองเชียงใหม่
เจ้าใหม่กลาง เจ้านางจันทร์พงา เจ้านายเชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน ถวาย เมื่อ พ.ศ.๒๓๖๔
ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก

ชาวเชียงแสนบางส่วนก็ออกไปตั้งถิ่นฐานทางทิศตะวันตกเวียงเชียงใหม่ ในบริเวณเชิงดอยสุเทพ (ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) ได้แก่ หมู่บ้านฝายหิน บ้านตีนดอย (บ้านเชิงดอย) และหมู่บ้านป่าแดง อีกกลุ่มอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ที่หมู่บ้านเชียงแสนและสร้างวัดเชียงแสน (ต.หนองผึ้ง อ.สารภี จ.เชียงใหม่) ในส่วนที่แสนพิงยี่ นายทหารเชียงใหม่ ไปตีได้นำกลุ่มชาวเชียงแสนมาไว้ที่บ้านศรีดอนมูล ได้บูรณะวัดร้างที่เรียกว่า “วัดพระเจ้าก้นกึ่ง” แล้วตั้งชื่อตามที่เชียงแสนว่า “วัดศรีดอนมูล” (ต.ชมพู อ.สารภี จ.เชียงใหม่) อีกส่วนพญาไชยชมภู (พญาชมภู) เมืองเชียงแสนได้นำภรรยากับลูก ๓ คน พร้อมชาวเชียงแสนตั้งถิ่นฐานชั่วคราวที่แจ่งขะต๊ำ แล้วจึงย้ายออกมาตั้งอยู่ด้านทิศเหนือบ้านศรีดอนมูลที่บ้านป่าแดงร่วมกับชาวบ้านเดิม (ได้นางธิ ชาวบ้านป่าแดง เป็นภรรยาคนที่ ๒) ภายหลังเพื่อระลึกถึงพญาชมภูจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านพญาชมภู และบูรณะวัดป่าแดงนางเหลียวที่เป็นวัดร้างที่เหลือแต่

พระประธานในวิหารปัจจุบันเพียงองค์เดียว จึงตั้งชื่อตามผู้นำว่าวัดพญาชมภู (ต.ชมภู อ.สารภี จ.เชียงใหม่)

ส่วนอีกกลุ่มขึ้นไปทางเหนือบริเวณบ้านสันต้นดู่ (ต.สันปูเลย อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่) ดังบันทึกพับสาของพระครูรัตนปัญญาญาณ (คำอ้าย อินโท/ครูบาอินทะ พ.ศ.๒๓๙๐-๒๔๖๘) เจ้าคณะแขวงสันทรายรูปแรก บรรพบุรุษเป็นไทลื้อรุ่นอพยพมาจากเมืองเชียงแสน พ.ศ.๒๓๔๗ มาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านสันต้นดู่ เมืองเชียงใหม่ ชื่อว่าพ่อเฒ่าใหม่กาวิละ แม่เฒ่าคำทิพย์ *"ปฐมมูลละตั้งเค้าตนหัวที พ่อเฒ่าชื่อว่าใหม่กาวิละ แม่เฒ่าคำทิพพ์ ลุกเมืองเชียงแสนมาอยู่เมืองเชียงใหม่"*[๒๑] อีกกลุ่มไปตั้งบ้านเชียงแสน (ป่าเป้า ต.หนองตอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่) และวัดเชียงแสน บ้านป่าตึง (ต.ออนใต้ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่) โดยหมู่บ้านที่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่จะเป็นช่างฝีมือจึงให้อยู่ภายในเมือง ส่วนที่อพยพไปอยู่รอบนอก เป็นกลุ่มที่ทำไร่ทำนาและทำการเกษตรต่าง ๆ

ชุมชนชาวเชียงแสนเมื่อสร้างวัดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ ก็ใช้จารีตเดิมของเมืองเชียงแสน จากบันทึกเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๐ ของเจ้าหนานอุ่นเมือง ณ เชียงใหม่ กองธรรมการสงฆ์เมืองนครเชียงใหม่ ระบุว่ามีวัดที่เป็นนิกายเชียงแสนจำนวน ๖ วัด คือ วัดมหาวัน มีครูบาธนัญไชย เป็นเจ้าอาวาส วัดร้อยข้อ (วัดลอยเคราะห์) พระสุยะ เป็นเจ้าอาวาส วัดช่างฆ้อง พระหล้า เป็นเจ้าอาวาส วัดพันตอง พระนารทะ เป็นเจ้าอาวาส วัดฝายหิน ครูบาเจ้าสุภา (พระอภัยสารทะ) และวัดป่าแดง พระมณีวัน เป็นเจ้าอาวาส[๒๒] บุคคลสำคัญที่เป็นเชื้อสายชาวเชียงแสนและจำพรรษาในวัดแบบนิกายเชียงแสน คือ พระอภัยสารทะ (ครูบาเจ้าโสภา

---

[๒๑] สุนทร คำยอด, "คือรัตนแห่งปัญญาญาณ : ร้อยเรียงเรื่องราวสืบสาวประวัติพระครูรัตนปัญญาญาณ" อ้างในภูเดช แสนสา (บรรณาธิการ), **วารสารพื้นบ้านล้านนา**, (เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖.

[๒๒] สมหมาย เปรมจิต และปวงคำ ตุ้ยเขียว (ปริวรรต), **รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่**,(เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘), หน้า ๘-๑๐ และ ๑๒.

หรือ ครูบาเจ้าสุภา หรือครูบาอุ่นเรือน โสภโณ พ.ศ.๒๓๗๕-๒๔๕๘) วัดฝายหิน เป็นบุตรหนานอินต๊ะ นางซอน บ้านตีนดอย (บ้านเชิงดอย ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) ได้เป็นสมเด็จราชครู (พระสังฆราช) เมืองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย และเป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปแรก[๒๓]

ชาวเชียงแสนในเมืองแจ๋ม

ชาวเชียงแสนในเมืองแจ๋ม (อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่) สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายออกไปจากบริเวณเมืองนครเชียงใหม่ (อ.เมือง จ.เชียงใหม่) ด้วยขณะนั้นเมืองแจ๋มเป็นเมืองบริวารของเมืองนครเชียงใหม่ ยังคงสืบทอดการทอผ้าซิ่นตีนจก โดยในอดีตเมืองแจ๋มจะทอส่งเป็นส่วยถวายเจ้าหลวงเจ้านายเชียงใหม่ เจ้านายเชียงใหม่จะจัดส่งดิ้นเงินดิ้นทองมาให้ช่างทอ ทอเสร็จก็จะต่างบรรทุกหลังช้างไปถวายเจ้าหลวงเจ้านายในเมืองนครเชียงใหม่ ปีละ ๑ ครั้ง ตีนจกเมืองแจ๋มยังปรากฏชื่อลวดลายของเชียงแสน เช่น ลายเชียงแสนน้อย ลายเชียงแสนกลาง และลายเชียงแสนหลวง[๒๔] เป็นต้น ชาวเชียงแสนที่เข้ามาอยู่เมืองแจ๋มได้นำเอาเมล็ดพันธุ์ต้นไม้หอมต่าง ๆ ติดตัวมาปลูกที่เมืองแจ๋มด้วย เช่น ต้นสารภี เป็นต้น ภายหลังต้นไม้โตออกดอกก็นำเอาดอกไปใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ครูบาผู้ไปสร้างวัดแม่นาจร (ต.แม่นาจร อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่) ก็เป็นรุ่นที่มาจากเมืองเชียงแสน

⊙ ชาวเชียงแสนในเมืองนครลำปางและเมืองบริวาร

ชาวเชียงแสนในเมืองนครลำปาง

ชุมชนชาวเมืองเชียงแสนในส่วนของเมืองนครลำปาง เจ้าหลวงคำสม (เจ้าน้อยคำสม) เจ้าหลวงลำปางองค์ที่ ๔ (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๓๕๒) ได้โปรดให้

---

[๒๓] ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพ็ชร์ลานนา (๒)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : นอร์ทเทิร์นพริ้นติ้ง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๑.

[๒๔] ฝอยทอง สมวถา (สมบัติ), **เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม**, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗ และ ๑๕๖.

ชาวเชียงแสนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในฝั่งตะวันตกแม่น้ำวังที่เป็นเขตเวียงเก่าของลำปางที่มีผู้คนเบาบาง เนื่องจากเจ้าหลวงคำสม (เจ้าน้อย คำสม) ได้ย้ายมาสร้างเวียงใหม่ (เวียงใต้) ฟากฝั่งตะวันออกแม่น้ำวังตั้งแต่ช่วงประมาณ พ.ศ.๒๓๒๕ ชุมชนชาวเชียงแสนที่ตั้งในเขตเวียงเก่า (เวียงเหนือ) ได้แก่ ชุมชนปงสนุก ชุมชนแสนเมืองมา (แสงเมืองมา) ชุมชนแสนเมืองมูล ชุมชนช่างแต้ม ชุมชนดอกพร้าว ชุมชนดอกบัว ชุมชนประตูป่อง ชุมชนหัวข่วง และชุมชนวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม (ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง)[๒๕] ชาวเชียงแสนเหล่านี้มีทั้งไทลื้อไทยวน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ดังที่บ้านปงสนุกก็ปรากฏมีไทลื้อเชียงแสนมาอยู่ด้วย เช่น ใหม่อินทะ พร้อมภรรยาบุตรธิดา[๒๖] เป็นต้น

มีชาวเชียงแสนบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานทางทิศตะวันออกแม่น้ำวังที่บ้านพิชัย (ต.พิชัย อ.เมือง จ.ลำปาง) เป็นชาวไทลื้อและไทยวนโดยมีครูบาเจ้าโพธา เป็นรุ่นที่มาจากเมืองเชียงแสน ได้นำชาวเมืองเชียงแสนที่มาตั้งหมู่บ้านพิชัยสร้างวัดพิชัยและเป็นเจ้าอาวาสวัดพิชัยรูปแรก[๒๗] ปัจจุบันบ้านพิชัยยังมีร่องรอยไทลื้อคือมีหอผีและพิธีกรรมฟ้อนผี ที่มีชื่อของผีเกี่ยวข้องกับไทลื้อ ได้แก่ เจ้าพญายอง เจ้าพญาลื้อ เป็นต้น[๒๘] บางส่วนไปตั้งบ้านศรีก้ำ (ต.ปงแสนทอง อ.เมือง จ.ลำปาง) และส่วนก็อพยพเคลื่อนย้ายไปทางทิศใต้บุกเบิกพื้นที่ทำกินที่บ้านนาแส่ง บ้านนาแก้ว (ต.นาแส่ง อ.เกาะคา จ.ลำปาง) โดยชาวเชียงแสนที่บ้านนาแส่งบางกลุ่มได้ย้ายมาจากบ้านช่างแต้ม (ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง)[๒๙]

---

[๒๕] สำนักงานนโยบายและแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, **แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง**, (กรุงเทพฯ : อี.ที.พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒, ๔๖, ๕๕ และ ๖๙.

[๒๖] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๓๖๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

[๒๗] กรมการศาสนา, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘**, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๗.

[๒๘] ภิญญูพันธุ์ พจนะลาวัณย์, **คนลำปาง ชาติพันธุ์ในชั้นประวัติศาสตร์**, (เชียงใหม่ : ลานนาการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๘.

[๒๙] **อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพ่อกองแก้ว แสงแก้ว**, (ลำปาง : ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๗).

ชุมชนชาวเชียงแสนฝั่งตะวันแม่น้ำวังจะเป็นที่ตั้งคุ้มของเจ้านายและขุนนางเชียงแสน และได้มีการสมรสกันกับเจ้าหลวงเจ้านายเมืองนครลำปาง ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน โดยเชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนรุ่นที่จากเชียงแสนมาอยู่ในเมืองนครลำปาง เช่น เจ้าหลวงจันทะ (ต้นสกุล "จันทกูล") เจ้าพระเมืองบ้านปงสนุก[๓๐] และพญาปราบทวีปเยาวธานี (เจ้าปราบทวีป) บ้านปงสนุก มีบุตรธิดามาอยู่ในเมืองนครลำปาง ๓ องค์ คือ เจ้าเขื่อนแก้ว เจ้านางเขื่อนคำ เจ้านางหอคำ ซึ่งเจ้านางเขื่อนคำ เป็นราชชายาองค์หนึ่งของพระเจ้าดวงทิพย์ (เจ้าหนานดวงทิพย์) พระเจ้านครลำปาง องค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๓๕๒-๒๓๖๙) ด้วยความสัมพันธ์ทางการเสกสมรสแม้ว่าภายหลังเมืองเชียงแสนร้างไปใน พ.ศ.๒๓๔๗ ยังปรากฏหลักฐานพระเจ้าดวงทิพย์ได้เสด็จไปดูเมืองเชียงแสน พร้อมกับโปรดให้สร้างศาลาที่พักไว้สำหรับคนเดินทางที่กลางเวียงเชียงแสน *"...เมื่อเจ้าได้เสด็จเชียงแสนแล หื้อสร้างศาลาแม่เมาะหลังหนึ่ง จำปุยหลังหนึ่ง กลางเวียงเชียงแสนหลังหนึ่ง ได้หื้อทานไปแล้วก็ปิ๊กป๊อกคืนมาเมือง..."*[๓๑] แสดงให้เห็นว่าเมืองเชียงแสนแม้ว่าจะร้าง แต่ก็ยังคงมีผู้คนเดินทางคมนาคมอยู่เสมอ ด้วยเป็นชุมทาง และปรากฏว่าเจ้าเขื่อนแก้ว บุตรองค์โตของพญาปราบทวีปเยาวธานี พร้อมกับชาวเมืองเชียงแสนที่บ้านปงสนุกบางส่วน ก็ได้กลับคืนขึ้นไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงแสนอีกครั้ง

ส่วนเชื้อสายเจ้านายเชียงแสนรุ่นหลังในเมืองนครลำปาง ก็สมรสกับเจ้าหลวงเจ้านายในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเช่นกัน เช่น เจ้านางฟองแก้ว เป็นราชชายาเอกของเจ้าหลวงนรนันทไชยชวลิต (เจ้าน้อยทนันไชย) เจ้าหลวงลำปางองค์ที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๔๓๕-๒๔๔๐) เจ้าแม่บัวตอง บ้านหมื่นกาศ และ เจ้าบุญภา คำบุญลือ เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนในลำปาง สมรสกับเจ้าคำตุ้ย เครือแก้ว ณ ลำพูน

---

[๓๐] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

[๓๑] "ตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์กับหอคำมงคล" ใน**อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุธมฺโม (อุ่นเรือน) เจ้าอาวาสวัดป่าตันกุมเมือง ๑๕ มี.ค.๒๕๓๐**, (อ้างแล้ว), หน้า ๔๒.

บุตรเจ้าชายคำปุ๋ย ราชนัดดาเจ้าหลวงคำตัน เจ้าผู้ครองนครลำพูน ส่วนขุนนางที่มาจากเมืองเชียงแสน จากการสำรวจพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือปรากฏชื่อ "ชะคายดวง" (sitke) เป็นตำแหน่งขุนนางพม่าทำหน้าที่ช่วยเมียวหวุ่น (myo-wun) ด้านการทหารที่ได้มาตั้งแต่อยู่เมืองเชียงแสนที่มาอยู่บ้านปงสนุกพร้อมกับภรรยาบุตรธิดา[๓๒]

ขณะที่ก่อนหน้าชาวเชียงแสนจะเข้ามาครั้งใหญ่ใน พ.ศ.๒๓๔๗ ก่อนหน้านั้น ๒๔ ปีก็มีเชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนลี้ภัยเข้ามาอยู่ในเมืองนครลำปาง ก่อนเมื่อพ.ศ.๒๓๒๓ คือ เจ้านางสมนา (เจ้านางสุมนา) เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนกับเจ้าฟ้าเมืองเชียงราย เจ้าฟ้าเพชร (เจ้าน้อยจิตตะ) เจ้าฟ้าเมืองเชียงราย ผู้เป็นสวามี (เป็นชาวมอญ) พร้อมชาวเมืองเชียงรายประมาร ๕๐๐ คน หนีภัยจากพม่าเข้ามาตั้งหมู่บ้านเชียงราย (ต.สวนดอก อ.เมือง จ.ลำปาง) พร้อมกับราชบุตรราชธิดาเข้ามาอยู่เมืองนครลำปางที่ปรากฏ ๕ องค์ คือ พระยาชมภู (เจ้าน้อยจิตวงศ์) เดิมเป็นเจ้าอุปราช เมืองเชียงราย พระยาชมภู (เจ้าน้อยคัมภีระ) เจ้าหนานอุตมะ เจ้าหนานวงษา และเจ้าชายคำแดง (เป็นต้นสกุล "วงษาลังการ" "รายะนาคร" "มณฑาทอง" และ "ขัติเชียงราย")[๓๓]

ในเมืองลำปางยังปรากฏสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชาวเมืองเชียงแสนจนถึงปัจจุบัน เช่น วิหารแบบเชียงแสน วัดหัวข่วง วิหารแบบเชียงแสนและพระพุทธรูปประธาน วัดสุชาดาราม[๓๔] โดยเฉพาะธรรมาสน์ทรงปราสาท ได้ต่างบรรทุกบนหลังช้างจากเมืองเชียงแสน พร้อมกับคัมภีร์ใบลานมาไว้วัดหัวข่วง (ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง) เมืองนครลำปาง[๓๕] สันนิษฐานว่าพระแก้วดอนเต้าก็นำมาจากเมืองเชียงแสนมาไว้วัดพระแก้วดอนเต้าในช่วงนี้ (ภายหลังย้ายไปวัดพระธาตุ

---

[๓๒] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

[๓๓] ภูเดช แสนสา, "เจ้าเชื้อเชียงรายในเมืองนครลำปาง" อ้างในวุฒิรัตน์ พัฒนิบูลย์ (บรรณาธิการ), **เล่าเรื่องเมืองลำปาง**, (ลำปาง : ม.ป.พ., ๒๕๕๗), หน้า ๒-๑๒.

[๓๔] ภิญญูพันธุ์ พจนะลาวัณย์, **คนลำปาง ชาติพันธุ์ในชั้นประวัติศาสตร์**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๑.

[๓๕] **อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพ่อกองแก้ว แสงแก้ว**, (อ้างแล้ว).

ลำปางหลวง) พร้อมแต่งตำนานพระแก้วดอนเต้าจารไว้ในคัมภีร์ใบลาน ตลอดจนบันทึกตำรับตำราต่าง ๆ ดังปรากฏพับสาปักคะตืนเมืองเชียงแสน ลคอร ที่บันทึกตั้งแต่อยู่ที่เมืองเชียงแสน เมื่อถูกกวาดต้อนมาตั้งชุมชนบริเวณวัดศรีก้ำ (ต.ปงแสนทอง อ.เมือง จ.ลำปาง) ก็มีการบันทึกเรื่องราวของเมืองนครลำปางสืบเนื่องต่อมาด้วยอักษรธรรมล้านนา มีช่วงที่บันทึกตอนเมืองเชียงแสนแตกว่า *"...สกราช ๑๑๖๖ ตัว ปีกาบใจ้ เดือน ๗ ออก ๓ ค่ำ วัน ๔ สังกรานต์ไปยามเที่ยง วัน ๓ ม็อกแตกจับม่านตายผู้ ๑ เดือน ๗ ออก ๑๓ ค่ำ เชียงใหม่ ลคอร ขึ้นแผวเชียงแสนแวดเวียง เดือน ๙ ปถมะ ออก ๕ ค่ำ วัน ๓ เวียงเชียงแสนแตกแล ปัคคะทีนเชียงแสนเสี้ยงหนี้ก่อนแล สกราช ๑๑๖๗ ตัว ปีดับเป้า เดือน ๕ เชียงใหม่ ลคอร ขึ้นตีเอาเมืองยองแตกแล..."*[๓๖] ที่เป็นหลักฐานอย่างชัดเจนของชาวเมืองเชียงแสนที่มีความนิยมบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ และส่งอิทธิพลการบันทึกพื้นเมืองให้กับเมืองนครลำปาง

ชาวเชียงแสนในเมืองเมาะ

เมืองเมาะเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครลำปาง ปัจจุบันคือบริเวณอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นอีกกลุ่มหนึ่งของชาวเชียงแสนที่เข้ามาอยู่เมืองนครลำปางใน พ.ศ.๒๓๔๗ ภายหลังได้ขยับขยายอพยพเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินอยู่ที่เมืองเมาะ โดยเฉพาะบริเวณบ้านเมาะหลวง ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งนอกจากชาวเมืองเชียงแสนในช่วงนี้ยังมีชาวเมืองเชียงรายที่เป็นเมืองบริวารของเมืองเชียงแสนเข้ามาอยู่ที่บ้านเมาะหลวงด้วยเช่นกัน เช่น แม่เฒ่าหล้า ขี่ควายอพยพเดินทางมาจากเมืองเชียงราย ต่อมาได้สมรสกับแสนชมพู เจ้าเมืองเมาะ เป็นต้น[๓๗]

---

[๓๖] "ปักคะตืนเชียงแสน ลคอร" ในภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **คร่าว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา**, (เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๖),หน้า ๗๒-๗๗.

[๓๗] ลิขิต เครือบุญมา, "ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าโฮงนาขาม บ้านเมาะหลวง เมืองเมาะ นครลำปาง" อ้างในภูเดช แสนสา (บรรณาธิการ), **วารสารพื้นบ้านล้านนา**, (เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๓๙.

ชาวเชียงแสนในเมืองลอง

เมืองลองเดิมเป็นหัวเมืองบริวารของเมืองนครลำปาง ปัจจุบันคือบริเวณพื้นที่อำเภอลอง อำเภอวังชิ้น และบางส่วนอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองลอง เป็นส่วนที่เจ้าหลวงลำปางประทานแบ่งไพร่พลให้เจ้าเมืองลองที่ส่งกองทัพเข้าร่วมตีเมืองเชียงแสน ในกรณีของเมืองลองไม่ได้มาตั้งทั้งหมู่บ้าน แต่จะไปตั้งถิ่นฐานร่วมอยู่ตามชุมชนที่มีมาแต่เดิมหมู่บ้านต่าง ๆ ได้แก่ บ้านแม่ลานเหนือ บ้านดอนทราย บ้านห้วยอ้อ บ้านดอนมูล (ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่) บ้านนาตุ้ม (ต.บ่อเหล็กลอง อ.ลอง จ.แพร่) และบ้านไฮสร้อย (ต.ปากกาง อ.ลอง จ.แพร่) เชื้อสายเจ้านายและชาวเมืองเชียงแสนในเมืองลองยังนับถือ “ผีเจ้าเชียงแสน” หรือ “ผีเจ้าฟ้าเชียงแสน” เป็นผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ

ชาวเชียงแสนในส่วนของเมืองลอง เจ้าหลวงคำสม (เจ้าน้อยคำสม) เจ้าหลวงลำปาง ประทานให้เจ้าเมืองลองทั้งเจ้านายขุนนางและชาวเมืองนำมาอยู่เมืองลอง เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนที่มาอยู่เมืองลอง เช่น เจ้านางบุญมา (วายชนม์ พ.ศ.๒๔๖๙) บ้านแม่ลานเหนือ เป็นชายาพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ (เจ้าหนานขัติยะ โลหะ) เจ้าเมืองลองคนสุดท้าย (พ.ศ.๒๔๓๕-๒๔๔๕ ต้นสกุล “โลหะ”) แม่เฒ่าบัวคำ เป็นภรรยาพ่อเฒ่าหนานปัญญาเถิง โลหะ บุตรชายพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้านางบุญมา แม่เฒ่าคำมูล (พี่สาวแม่เฒ่าบัวคำ) ภรรยาพ่อหนานวงศ์ ไชยชนะ หลานแสนไชยชนะชุมภู แม่ทัพเมืองลอง (ต้นสกุล “ไชยชนะ”)

แม่เฒ่าบัวคำ โลหะ
เชื้อสายเจ้านายเมืองเชียงแสน
ที่มา : ประไพ วิบูลยศรินทร์, ถ่ายประมาณ พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๘๐

เจ้าใหม่แสนเมืองฮอม (เจ้าน้อยแสนเมืองฮอม) เจ้านางสาปันดี (ต้นตระกูล “แสนสา” และ “แสนมูล”) เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน อยู่บ้านนาตุ้ม มีบุตรชายที่ปรากฏ ๑ คน คือ แสนไชยยะปราบเมือง (เจ้าน้อยไชยสาร) แม่ทัพเมืองลอง ได้แต่งงานกับแม่นายอุสาห์ เชื้อสายเจ้าเมืองลอง[๓๘]

เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนฝ่ายหญิงจะมีความชำนาญในการทอผ้าซิ่นตีนจก ที่ผสมผสานกันกับตีนจกเมืองลอง มีการทอสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ปัจจุบันสืบได้ ๓-๗ รุ่น เช่น เจ้านางบุญมา บ้านแม่ลานเหนือ สอนสืบทอดมาอย่างน้อย ๓ รุ่น (๑) เจ้านางบุญมา โลหะ (๒) แม่บัวคำ ไชยขันแก้ว (ธิดาเจ้านางบุญมา) (๓) แม่บัวจิ๋น ปิ่นไชยเขียว (ธิดาแม่บัวคำ) หรือ เจ้านางสาปันดี บ้านนาตุ้ม (๑) เจ้านางสาปันดี (๒) แม่นายอุสาห์ (สะใภ้เจ้านางสาปันดี) (๓) แม่นายเรือนคำ (สะใภ้แม่นายอุสาห์) (๔) เจ้าจันทน์คำ ณ ลำปาง (ธิดาแม่นายเรือนคำ) (๕) เจ้าบัวทอง ตาป้อ (ธิดาเจ้าจันทน์คำ) (๖) แม่บุญเรือง มารยาทประเสริฐ (ธิดาเจ้าบัวทอง) และ (๗) แม่สุพรรณ แสนสา (ธิดาแม่บุญเรือง) เป็นต้น[๓๙] โดยในอดีตเมืองลองจะทอผ้าซิ่นตีนจกส่งเป็นส่วยถวายเจ้าหลวงเจ้านายลำปาง ทอเสร็จก็จะต่างบรรทุกหลังช้างไปถวายเจ้าหลวงเจ้านายในเมืองนครลำปางปีละ ๑ ครั้ง ตีนจกเมืองลองยังปรากฏชื่อลวดลายของเชียงแสน เช่น ลายเชียงแสนหงส์ดำ เป็นต้น[๔๐]

ชาวเชียงแสนในเมืองต้า

เมืองต้าเดิมเป็นหัวเมืองบริวารของเมืองนครลำปาง ปัจจุบันคือบริเวณตำบลเวียงต้าและตำบลต้าผามอก อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เจ้าเมืองต้าได้ส่ง

---

[๓๘] ภูเดช แสนสา, **ร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง**, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๗-๑๘๘, ๒๐๘ และ ๒๑๗.

[๓๙] ภูเดช แสนสา, **ประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมืองบริวารในล้านนาประเทศ**, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๙.

[๔๐] ภูเดช แสนสา, **ร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง**, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๙๓ - .

กองทัพไปช่วยเจ้าหลวงลำปางตีเมืองเชียงแสน เจ้าหลวงคำสม (เจ้าน้อยคำสม) เจ้าหลวงลำปางจึงประทานชาวเมืองเชียงแสนให้กับเจ้าเมืองต้า กลุ่มชาวเชียงแสนที่เข้ามาอยู่เมืองต้านำโดยพญาคำแสน ชาวเมืองเชียงแสนเหล่านี้จะเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับคนในหมู่บ้านเดิมบริเวณตำบลต้าผามอก อำเภอลอง จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน[๔๑]

⊙ ชาวเชียงแสนในเมืองนครลำพูนและเมืองบริวาร

ชาวเชียงแสนในเมืองนครลำพูน

เมืองนครลำพูนได้รับการฟื้นฟูหลังจากที่ร้างไปใน พ.ศ.๒๓๔๘ ภายหลังจากเมืองเชียงแสนแตก ๑ ปี จึงทำให้มีชาวเชียงแสนบางส่วนที่อยู่ในเมืองนครเชียงใหม่และเมืองนครลำปาง ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานฟื้นฟูเมืองนครลำพูนร่วมกับชาวเมืองเชียงใหม่และชาวเมืองลำปางเดิมที่แบ่งมาตั้งเมืองนครลำพูนพร้อมกับชาวไทลื้อเมืองยอง เมืองหลวย เมืองยู้ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเมื่อ พ.ศ.๒๓๔๗ ปัจจุบันเชื้อสายชาวเมืองเชียงแสนตั้งถิ่นฐานกระจายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน[๔๒] โดยชาวเชียงแสนที่เข้ามาอยู่เมืองนครลำพูนรวมถึงหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนา รุ่นกวาดต้อนถือว่าเป็น "ข้าปลายหอกงาช้าง" และเมื่อมีทายาทรุ่นต่อ ๆ มาถือว่าเป็น "ข้าหอคนโรง" หรือ "ข้าเข้าตอกดอกไม้" โดยมีการระบุค่าตัวทาสเชลยของเมืองนครลำพูน รวมถึงชาวเชียงแสนที่กวาดต้อนมาใน พ.ศ.๒๓๔๗ ด้วยดังนี้

---

[๔๑] สัมภาษณ์พ่อหนานเงิน สุทธสังข์ อายุ ๖๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๖/๔ หมู่ ๖ บ้านใหม่โพธิ์ทอง ตำบลต้าผามอก อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๙.

[๔๒] ภูเดช แสนสา, "เมืองยองในเมืองนครลำพูน" อ้างในยุพิน เข็มมุกด์ (บรรณาธิการ), **ข่วงผญา**, (เชียงใหม่ : แสงศิลป์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๕.

“...ทาสเชลยเป็นคนซึ่งแต่ก่อนมา เจ้านายแลกรมการเมืองลำพูน ไปรบตีเมือง เชียงแสน เมืองยอง เมืองปั่น เมืองปุ เมืองสาด เมืองต่วน เมืองหาง ได้คนเมืองยองมากกว่าเมืองอื่น...”[๔๓]

มีอายุ ๑-๔ ขวบ ทั้งชายหญิงค่าตัว ๖ แถบ อายุ ๕-๖๐ ชาย ๕๔ แถบ หญิง ๗๒ แถบ หากอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปถือว่าพ้นจากเป็นทาส[๔๔] ความเป็นข้าทาสนี้เป็นลักษณะกำหนดไว้หลวม ๆ และยกเว้นให้กับเจ้านายและขุนนางที่มาจากเมืองเดิมของแต่ละเมือง ดังนั้นจึงปรากฏเจ้านายเมืองต่าง ๆ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามา ได้สมรสกับเจ้าหลวงเจ้านายในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนหรือเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้อย่างปกติ

ชาวเชียงแสนในเมืองลี้

ชาวเชียงแสนในเมืองนครลำพูน มีบางส่วนขยับขยายลงไปทางทิศใต้ออกไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินอยู่ที่เมืองลี้ (อ.ลี้ จ.ลำพูน)[๔๕]

⊙ ชาวเชียงแสนในเมืองนครน่านและเมืองบริวาร

ชาวเชียงแสนในเมืองนครน่าน

ชาวไทยวน ไทลื้อ และคนเชื้อสายอื่น ๆ จากเมืองเชียงแสนที่เข้ามาในส่วนของเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ ๘ (พ.ศ.๒๓๒๙-๒๓๕๓) ราชวงศ์มหาวงศ์ ได้ตั้งถิ่นฐานที่บ้านพญาวัด (ต.ดู่ใต้ อ.เมือง จ.น่าน) เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนที่เข้ามาพร้อมกับชาวเชียงแสนในครั้งนั้น เช่น พญาคำฟู (ต้นสกุล “คำฟู”) บ้านพญาวัด มีเชื้อสายอยู่บ้านพญาวัดที่ปรากฏ ได้แก่ เจ้ากาวิชัย คำฟู มีภรรยาชื่อแม่นางยอดหล้า พี่น้องของเจ้ากาวิชัยชื่อพญาราชวัง ไปอยู่เมืองเทิง

[๔๓] หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๘๗ รายงานราชการเมืองนครลำพูน (๒๖ พ.ย. ร.ศ.๑๑๒-๒๓ มี.ค.๑๒๑).
[๔๔] หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๘๗ รายงานราชการเมืองนครลำพูน (๒๖ พ.ย. ร.ศ.๑๑๒-๒๓ มี.ค.๑๒๑).
[๔๕] บันทึกพ่อแสน ปันสุยะ (ถึงแก่กรรม พ.ศ.๒๕๔๘) เผยแพร่โดยอาจารย์วิเชียร ยาใจ และอาจารย์ดุสิต ยาใจ บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลกองควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.

เมืองเชียงของ[๔๖] เป็นต้น ชาวไทยวนไทลื้อเชียงแสนรุ่นที่เข้ามาอยู่บ้านพญาวัด เมื่อ พ.ศ.๒๓๔๗ ที่ปรากฏชื่อ เช่น หนานวงศ์ นางเทพพงา[๔๗] นางปุกแก้ว นายใจ หนานคันธะ นางโนชา[๔๘] หนานมหาวัน นางคำหล้า (ภรรยา)[๔๙] หนานศรีไชย นางปุกคำ (ภรรยา)[๕๐] หนานจิตตะวิไชย นางใจคำ (ภรรยา)[๕๑] เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบ้านผาขวาง (ต.บ่อ อ.เมือง จ.น่าน) บ้านสวนตาล (อ.เมือง จ.น่าน) และบ้านน้ำครกใหม่ (ต.กองควาย อ.เมือง จ.น่าน) พ่อเฒ่าอินทร์ แม่เฒ่าสา รุ่นอพยพจากเชียงแสน มีผู้นำคือ เจ้าหลวงหาญ (เจ้าข้อมือเหล็ก) มาตั้งบ้านน้ำครกเพราะมีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์เรียกว่า "หนองแซ่ง" เรียกว่า บ้านน้ำครกหนองแซ่งแล้วเปลี่ยนเป็นบ้านน้ำครกใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งบ้านน้ำครกใหม่ยังคงสืบทอดการทอผ้าซิ่นตีนจกสืบมาถึงปัจจุบัน[๕๒]

ส่วนที่สามารถบ่งบอกว่าเป็นชาวไทลื้อเมืองเชียงแสน รุ่นที่เข้ามาอยู่บ้านพญาวัดก็มีจำนวนหลายคน โดยมีคำนำหน้าผู้ผ่านการบรรพชาว่า "ใหม่" แทนไทยวนที่ใช้ว่า "น้อย" เช่น ใหม่คุณา นางทิพถา (ภรรยา)[๕๓] ใหม่ทิพพละ

---

[๔๖] พระพนัส ทิพพเมธี และพระอุดร ชินวังโส, **พิศาลนันทเวชนุสรณ์**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔.

[๔๗] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๔๘, อักษรธรรมล้านนา วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๔๘] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๔๙] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๐] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๐, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๑] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๒] บันทึกพ่อแสน ปันสุยะ (ถึงแก่กรรม พ.ศ.๒๕๔๘) เผยแพร่โดยอาจารย์วิเชียร ยาใจ และอาจารย์ดุสิต ยาใจ บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลกองควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

[๕๓] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

นางจันทร์ (ภรรยา)[๕๔] ใหม่ญาณัง นางเทพ (ภรรยา)[๕๕] ใหม่อนิถทะ ใหม่ขัติยะ นางคำปิน (ภรรยา)[๕๗] และใหม่อินทะ นางขอดแก้ว (ภรรยา)[๕๘] เป็นต้น ส่วนชาวเมืองเทิงเมืองบริวารเมืองเชียงแสนก็ถูกกวาดต้อนมาในส่วนเมืองน่าน ดังปรากฏเจ้ามหาพรหมา เชื้อสายเจ้าฟ้าเมืองเทิง มาอยู่เมืองนครน่าน ภายหลังสมรสกับเจ้านางเลิศ ธิดาเจ้านางเทพ ราชนัดดาเจ้าพญาหลวงมหาวงศ์ เจ้าฟ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ ๑ (พ.ศ.๒๒๖๙-๒๒๘๔) ราชวงศ์มหาวงศ์ ส่วนชาวเมืองเชียงของเมืองบริวารของเมืองเชียงแสน อยู่บริเวณเวียงเหนือ (อ.เมือง จ.น่าน) ที่ภายหลังเจ้านายขุนนางและชาวเมืองเชียงของบางส่วนกลับไปฟื้นฟูเมืองเชียงของอีกครั้ง และบางส่วนไปอยู่บ้านเชียงของ (ต.เชียงของ อ.นาน้อย จ.น่าน) สืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยชาวเชียงแสนในเมืองนครน่านบางส่วนก็เป็นชาวเมืองน่านเดิมที่ถูกพม่ากวาดต้อนไปไว้เมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๒๒ จนทำให้เมืองน่านร้างไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อตีเมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๔๗ จึงเป็นโอกาสให้เจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เจ้าฟ้าหลวงเมืองน่าน ได้รับชาวเมืองน่านที่อยู่เมืองเชียงแสนพร้อมกับชาวเชียงแสนและเมืองบริวารมาอยู่ในเมืองนครน่าน

---

[๕๔] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๕] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๖] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๗] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

[๕๘] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๗๙, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ชาวเชียงแสนในเมืองปัว

เมืองปัว (อ.ปัว อ.ท่าวังผา จ.น่าน) ส่วนชาวเชียงแสนและชาวเชียงของในบ้านดอนแก้ว (เดิมเรียกบ้านพร้อย ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน) เป็นกลุ่มชาวเชียงแสนในส่วนแบ่งของเมืองนครน่าน เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณนี้เห็นเป็นพื้นที่เหมาะสมทำการเกษตรจึงตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านดอนแก้ว (ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน) การมาในครั้งนั้นจะพากันห่อเมล็ดผักต่าง ๆ ติดตามมาปลูกในพื้นที่ใหม่ด้วย[๕๙]

ชาวเชียงแสนในเมืองสา

ชาวเชียงแสนในเมืองสา หรือ เมืองเวียงสา (อ.เวียงสา จ.น่าน) บางส่วนมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดอนไชยใต้ (ต.กลางเวียง อ.เวียงสา จ.น่าน) และบ้านวังม่วง (ต.น้ำปั้ว อ.เมือง จ.น่าน)[๖๐]

ชาวเชียงแสนในเมืองเชียงกลาง

ชาวเชียงแสนและชาวเชียงของในส่วนแบ่งของเมืองนครน่าน เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณนี้เห็นเป็นพื้นที่เหมาะสมทำการเกษตรจึงตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดอนแท่น (ต.เชียงคาน อ.เชียงกลาง จ.น่าน) ได้นำเอาชื่อบ้านเดิมที่เมืองเชียงแสนมาตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่[๖๑]

ชาวเชียงแสนในเมืองศรีสะเกษ

ชาวเชียงแสนและชาวเชียงของที่บ้านศรีสะเกษ เดิมเดินทางไปถึงเมืองเลยตั้งถิ่นฐานอยู่ชั่วคราว ภายหลังได้เดินทางกลับขึ้นมาอยู่บ้านศรีสะเกษ (ต.ศรีสะเกษ อ.นาน้อย จ.น่าน)[๖๒]

---

[๕๙] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.
[๖๐] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.
[๖๑] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.
[๖๒] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.

ชาวเชียงแสนในเมืองเชียงของ

เมืองเชียงของภายหลังเมืองเชียงแสนแตก ได้กลายมาเป็นเมืองบริวารของเมืองนครน่าน ปัจจุบันคืออำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เดิมเมืองเชียงของเป็นเมืองบริวารของเมืองเชียงแสน เจ้าฟ้าเชียงแสนจึงโปรดให้เจ้ามาละเชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน มาเป็นเจ้าฟ้าเมืองเชียงของ ชาวเมืองจึงเรียกว่า "เจ้าฟ้ามาละ" เจ้าฟ้ามาละพิราลัยที่แม่น้ำโขง เมื่อครั้งยกกองทัพเมืองเชียงของไปช่วยเจ้าฟ้าเมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๔๗ สืบมาถึงบุตรชายคือเจ้าอริยะได้เป็นเจ้าฟ้าเชียงของสืบมา มีชายาเป็นเจ้านางจากเมืองเชียงแสนเรียกว่า "เจ้าพระหญิง"

เมื่อเมืองเชียงแสนแตก พ.ศ.๒๓๔๗ เจ้าอริยะพร้อมครอบครัวเจ้านายขุนนางและชาวเมืองเชียงของได้ไปอยู่ในส่วนของเมืองนครน่านไปตั้งถิ่นฐานบริเวณเวียงเหนือ (อ.เมือง จ.น่าน) บางส่วนอยู่บ้านเชียงของ (อ.นาน้อย จ.น่าน) จนกระทั่งฟื้นฟูตั้งเมืองเชียงของอีกครั้ง เจ้าอริยะได้วายชนม์แล้วในเมืองนครน่านเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๒ เจ้าหลวงเมืองน่านจึงโปรดให้เจ้าหนานรัมมเสน (ต้นสกุล "ติยะธะ") บุตรชายเจ้าอริยะ เป็นเจ้าเมืองเชียงขององค์แรกขึ้นกับเจ้าหลวงเมืองน่าน ได้นำชาวเมืองเชียงของเมืองเชียงแสนที่เข้าไปอยู่เวียงเหนือกลับไปฟื้นฟูเมืองเชียงของ ต่อมาบุตรชายของเจ้าหนานรัมมเสน ๒ องค์ได้เป็นเจ้าเมืองเชียงของสืบต่อ คือ เจ้าวิฑูระ เป็นพระยาจิตวงศ์วรยศรังษี (เจ้าวิฑูระ) เจ้าเมืองเชียงขององค์ที่ ๒ (ต้นสกุล "วิฑูรย์") และเจ้าคำขึ้น (ต้นสกุล "ธุระเสน") เจ้าเมืองเชียงขององค์ที่ ๓ ส่วนพระยาจิตวงศ์วรยศรังษี (เจ้าอริยะ) ราชบุตรเจ้าวิฑูระ เป็นเจ้าเมืองเชียงขององค์ที่ ๕[๖๓]

---

[๖๓] ขุนภูนพิเลขกิจ (เจ้าหนานบุษรศ จิตตางกูร), **ประวัติการสร้างเมืองเชียงของ**, พ.ศ.๒๔๔๘. อ้างในชรินทร์ แจ่มจิตต์ (บรรณาธิการ), **นิตยสารไชยนารายณ์**, (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑-๑๓.

๑ ชาวเชียงแสนในเมืองนครแพร่และเมืองบริวาร

ชาวเชียงแสนในเมืองนครแพร่

ชาวเชียงแสนในเมืองนครแพร่ คือบริเวณอำเภอเมืองและอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดแพร่ปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยวนเมืองเชียงแสน และมีชาวไทลื้อกับชาวอื่นๆ บ้าง ชาวเมืองเชียงแสนในส่วนเมืองนครแพร่ มีทั้งเจ้านายขุนนางและชาวเมือง มาตั้งถิ่นฐานในส่วนที่มากับกองทัพเมืองนครแพร่ เจ้าหลวงเมืองแพร่ได้ให้ตั้งถิ่นฐานนอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกห่างออกไปประมาณ ๒ กิโลเมตร บริเวณตำบลเหมืองหม้อ บ้านกาซ้อง บ้านเหมืองค่า และบ้านกาศเหนือ บ้านกาศใต้ (ต.ร่องกาศ อ.สูงเม่น จ.แพร่) ที่พบใบลานจารที่เมืองเชียงแสน โดยเฉพาะบ้านเหมืองหม้อนับถือผีเจ้าเชียงแสนเป็นผีปู่ย่า และบ้านเหมืองค่าเป็นชุมชนที่มีช่างทำเครื่องเงินเครื่องทอง บ้านเหมืองหม้อมาจากบ้านหนองหม้อ เมืองเชียงแสน ตั้งถิ่นฐานที่บ้านเหมืองหม้อริมแม่น้ำแคม

ส่วนบ้านร่องกาศ (ต.ร่องกาศ อ.สูงเม่น จ.แพร่) เป็นชุมชนไทลื้อเมืองเชียงแสนอีกแห่งหนึ่ง มีขุนนางชาวไทลื้อเมืองเชียงแสนเป็นผู้ปกครอง เช่น พญาหัวเวียงแก้ว (ท้าวเมืองแก้ว ต้นสกุล “วังซ้าย”) ชาวเมืองเรียกว่า “พ่อเฒ่าลื้อ” ได้สมรสกับเจ้ากัญญา เจ้านายเมืองนครแพร่ เป็นบิดาของพระวังซ้าย (เจ้าหนานมหาจักร) เจ้าหนานมหาไชย เจ้าน้อยมหาเทพ เจ้าหนานมหาพรหม เจ้าจันทรา และเจ้าแก้วลืมวาง เมืองนครแพร่[๖๔] บางกลุ่มก็ตั้งถิ่นฐานที่บ้านเวียงทอง (ต.เวียงทอง อ.สูงเม่น จ.แพร่) ดังบันทึกในตำนานวัดเวียงทองฝั่งหมิ่นของครูบาคันธา วัดโพธิสุนทร ว่า

---

[๖๔] บัวผิว วงศ์พระถาง และคณะ, **เชื้อสายเจ้าหลวงเมืองแพร่ ๔ สมัย**, (แพร่ : แพร่ไทยอุตสาหการพิมพ์, ๒๕๓๗).

"...ปางเมื่อเปนเวียงม่านอยู่นั้นได้ห่างรั้งไปนานเท่าใดก็บ่รู้ได้ ที่นั้นยังมีพระญาตน ๑ ลุกแต่เมืองเชียงแสนมาอยู่แต่เมื่อปีเมืองใค้ สกราชได้ ๑๕๓ ตัว พระญาตนนั้นชื่อว่าพระญาลิ้นทอง ก็ได้มาก่อสร้างวัดฝั่งหมิ่นนี้ขึ้นแถมใหม่..."[๖๕]

ชาวเชียงแสนที่บ้านเวียงทองนำโดยพญาลิ้นทอง (พญาลิ้นตอง) สันนิษฐานว่าเป็นที่มาของชุมชนที่เรียกว่า "เวียงทอง" (เวียงตอง) เมื่อเข้ามาอยู่ก็สร้างวัดเวียงทองหรือวัดทองเกศ (นำเอาชื่อพญาลิ้นทองกับครูบาเกศามารวมเป็นชื่อวัด) โดยมีครูบาเกศาร่วมสร้างวัดและเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก บริเวณตำบลเวียงทองนอกจากมีชาวเชียงแสน ยังปรากฏมีชาวเมืองบริวารของเมืองเชียงแสนมาตั้งถิ่นฐานร่วมด้วย เช่น ชาวเมืองลอ ตั้งฐานที่บ้านน้ำบ่อ (ต.เวียงทอง อ.สูงเม่น จ.แพร่) ดังปรากฏท้ายคัมภีร์ใบลานกล่าวถึงนามเดิมของวัดน้ำบ่อชื่อว่าวัดเวียงลอ เป็นต้น ชาวเชียงแสนบางส่วนกระจายออกไปไกลตัวเมืองอยู่ที่บ้านหนองม่วงไข่ (ต.หนองม่วงไข่ อ.ร้องกวาง จ.แพร่) บ้านแม่คำมี (ต.แม่คำมี อ.หนองม่วงไข่ จ.แพร่) โดยบริเวณนี้มีเจ้าธรรมสาร (ต้นสกุล "กันทาธรรม") เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนตั้งถิ่นฐานอยู่ เชื้อสายเจ้าธรรมสารที่มีบทบาทในเมืองนครแพร่ เช่น ขุนม่วงไข่ขจร กำนันตำบลหนองม่วงไข่ และนายทอง กันทาธรรม บ้านแม่คำมี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น[๖๖]

ชาวเชียงแสนในเมืองมาน

เมืองมาน คือ บริเวณบางส่วนของอำเภอสูงเม่นและอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพรในปัจจุบัน เดิมเป็นหัวเมืองขึ้นกับเมืองนครแพร่และตั้งอยู่ทางทิศใต้ จึงเรียกว่า "เมืองมานด่านใต้" ภายหลังเมื่อมีชาวเชียงแสนมาอยู่มากขึ้น

---

[๖๕] **ตำนานวัดเวียงทองฝั่งหมิ่น** เขียนโดยครูบาคันธา วัดโพธิสุนทร เมืองแพร่ อักษรธรรมล้านนา.

[๖๖] องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, **ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐)**, (แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๗.

จึงเรียกว่า "เมืองแสนหลวง" ที่มาจากชื่อ "เมืองเชียงแสนหลวง" ภายในวิหารวัดพระหลวง ก็มีพระประธานตั้งนามว่า "พระเจ้าแสนหลวง" (พระเจ้า-เชียงแสนหลวง) ส่วนใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานบ้านพระหลวงเป็นชาวไทลื้อ มีชาวไทยวนและชาวอื่น ๆ เล็กน้อย เป็นหมู่บ้านไทลื้อจากเมืองเชียงแสน หมู่บ้านพระหลวงเป็นชุมชนที่มาจากบ้านพระหลวง ชุมชนกลางเวียงเชียงแสน *"...พระญาแสนพูสะดุ้งตื่น...จิ่งตัดแปลงกลองสามลูก...ลูก ๑ ไว้หอกลองกลางเวียงเชียงแสนที่วัดพระหลวงวันนั้นแล..."*[๖๗] ปัจจุบันคือบริเวณวัดเจดีย์หลวง (วัดพระหลวง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย) ติดกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน ได้นำเอาชื่อหมู่บ้านเดิมที่เมืองเชียงแสนมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านที่มาอยู่ใหม่ บางส่วนก็มาจากหมู่บ้านบริเวณสบจัน ตำนานวัดหลวงเมืองมานทำให้ทราบว่าเริ่มมีชาวเมืองเชียงแสนนำโดยครูบานาย มาจากสบจัน ครูบากวาว และครูบาสุทธะ ได้นำชาวเมืองเชียงแสนอพยพเข้ามาอยู่บริเวณพื้นที่นี้ซึ่งเป็นที่รกร้าง พร้อมกับทำการบูรณะพระประธานของวิหารและพระธาตุที่มีมาแต่เดิมเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๐

"ตำนานวัดหลวงเมืองมาน เดิมเมืองเชียงแสนแตกครั้งที่ ๓ จุลสกราชได้ ๑๑๔๙ ปีเมืองเม็ด พุทธสาสนาล่วงแล้วได้ ๒๓๓๐ พระวัสสา มีครูบานายสบชัน ๑ ครูบากวาว ๒ ครูบาสุธะ(สุทธะ) ๓ ครูบา ๓ ตนนี้พ่ายแต่เชียงแสนลงมา มีสัทธาติดตามลงมา ได้มาภักตั้งอยู่สุงเหม้นก่อนแล้ว จิ่งได้มาตัดฟันป่าไม้อันเปนป่าใหญ่โตที่วัดหลวงอยู่เดี่ยวนี้ อันเปนวัดห่างเก่าแก่มานมนานจิ่งตั้งบ้านแลตั้งวัดขึ้นเปน ๓ หัววัดไม่ได้รวมกันอยู่ คือ ครูบานาย สบชัน ตั้งอยู่แห่ง ๑ ครูบากวาวตั้งอยู่แห่ง ๑ ครูบาสุธะตั้งอยู่แห่ง ๑ เปน ๓ คณะอยู่ เท่าอยู่ในเขตอารามอันเดียวกัน ครูบา ๓ องค์นี้ท่านได้ส้างพระวิหารขึ้น ๑ หลังแล้วส้างโบสถ์ขึ้น ๑ หลังเปนที่รุ่งเรืองขึ้น ส่วนพุทธรูปตนหลวงนั้นแลเจดีย์แลสิม

[๖๗] ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗.

มานั้นเปนของเก่าบูราณมาแต่เดิม ทำบุญแลกินทานแล้วซ้ำก่อกำแพงแถม ๒ ด้านหน้าหลังบอรมวณแล้ว ใส่นามวัดชื่อว่าวัดหลวงเมืองมาน...”[๖๘]

วัดหลวงเมืองมาน หรือ วัดพระหลวง
ที่มา : วัดพระหลวง, ถ่าย พ.ศ.๒๔๖๐

จากตำนานวัดหลวงเมืองมานสอดรับกับตำนานคำมะเก่าเมืองเชียงแสน ที่ระบุว่าเชียงแสนแตกในปีนี้ เพราะพญามังไชย เจ้าเมืองแพร่และเจ้ากอง เจ้าฟ้าเมืองยอง ได้เข้าตีเมืองเชียงแสนที่ตั้งมั่นของพม่าแล้วได้กวาดต้อนผู้คน ออกจากเมืองเชียงแสน[๖๙] ชาวเมืองเชียงแสนส่วนหนึ่งจึงถูกนำเข้ามาอยู่ในเมือง นครแพร่ โดยเจ้าผู้ครองนครแพร่ทรงให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ร้างในส่วน ตอนใต้ของเมือง

[๖๘] “ตำนานวัดหลวงเมืองมาน” ในภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **คร่าว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา**, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๒.

[๖๙] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๓๐ โดยเจ้าเมืองแพร่นำมาไว้ในบริเวณตอนใต้ของเมืองนครแพร่ สันนิษฐานว่ายุคนี้เองที่มีการสถาปนาบริเวณพื้นที่นี้ขึ้นเป็น “เมือง” จากเดิมบริเวณนี้อาจเป็นเพียงชุมชนหมู่บ้านที่อาศัยอยู่กระจัดกระจายมีผู้คนเบาบาง และบางชุมชนก็เป็นชุมชนร้าง ตามรูปแบบนิยมของเจ้าเมืองในยุคจารีต ที่เมื่อมีการกวาดต้อนหรืออพยพผู้คนต่างเมืองเข้ามาก็จะยกขึ้นเป็นเมืองให้ปกครองดูแลกันเอง เช่น เมืองยอง (ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน) ขึ้นกับเมืองนครลำพูน เมืองพยาก (ใกล้กับ อ.งาว จ.ลำปาง) ขึ้นกับเมืองนครลำปาง ส่วนเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองมาน สันนิษฐานว่าคือกลุ่มผู้ปกครองเดิมที่มาจากเมืองเชียงแสนแล้วขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครแพร่

เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้จึงทำการบูรณะวัดร้างให้เป็นวัดศูนย์กลางของเมืองมาน และตั้งชื่อวัดที่เป็นศูนย์กลางของเมืองว่า “วัดหลวงเมืองมาน” หรือเรียกว่า “วัดพระหลวง” “บ้านพระหลวง” (ต.พระหลวง อ.สูงเม่น จ.แพร่) ตามชื่อของวัดและชุมชนเดิมที่เมืองเชียงแสน และภายหลังจึงมีการกวาดต้อนชาวเชียงแสนกลุ่มใหญ่เข้ามาบริเวณนี้อีกครั้งใน พ.ศ.๒๓๔๗ ดังพื้นเมืองเชียงแสนกล่าวว่า

“...(พ.ศ.๒๓๔๗) เดือน ๙ ปฐม ออก ๘ ค่ำ วัน ๕ ไทรวายสัน ยามสายฟ้ายก เมืองเชียงแสนแตกเสี้ยงปางสุด...นาขวาลูกเมียไพร่ไททังมวลลงไปเชียงใหม่ ลคอร แพล่ น่าน นับเสี้ยง ยังค้างแต่น้ำกับดินแล...”[๗๐]

เมื่อมีชาวเมืองเชียงแสนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นภายหลังเมืองมานจึงถูกเรียกอีกนามว่า “เมืองแสนหลวง” หรือก็คือ “เมืองเชียงแสนหลวง” บ่งบอกว่าชาวเมืองมาจากเมืองเชียงแสนหรือเมืองเชียงแสนหลวงนั่นเอง เมืองนี้

[๗๐] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๕.

ได้มีการจารึกรายชื่อเมืองไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๘ ว่าเป็นหนึ่งในสองหัวเมืองขึ้นของเมืองนครแพร่ในสมัยเจ้าหลวงอินทวิไชยราชา เจ้าผู้ครองนครแพร่ (พ.ศ.๒๓๕๙-๒๔๑๔) *"...เมืองแพร่ เจ้าเมืองชื่อพญาแพร่ราชวงศาประเทศราช ขึ้นกรมมหาดไทย เมืองสอง ๑ เมืองแสนหลวง ๑ อยู่หนใต้เมืองแพร่ ขึ้นแพร่ ๒..."*[๗๑] ส่วนเจ้าเมืองมานหรือเจ้าเมืองแสนหลวงไม่ปรากฏนาม แต่จากการสำรวจจารึกฐานพระเจ้าไม้วัดพระหลวงทำให้ทราบนามของกลุ่มผู้ปกครองบริเวณนี้หลายตำแหน่ง มีทั้งระดับชั้น "พญา" "แสน" และ "ท้าว" เช่น พญาสิทธิมงคล (ภริยาชื่อนางพกและนางวันดี) แสนพรหม (ภริยาชื่อนางคำเอ้ย) แสนมโน ท้าวสิทธิยศ(ภริยาชื่อนางขิ) และท้าวเกสนา (ภริยาชื่อนางแก้ว) เป็นต้น ชาวเมืองเชียงแสนกลุ่มนี้มีทั้งชาวไทลื้อและชาวไทยวน ดังปรากฏคำจารึกฐานพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวงที่ผู้เขียนสำรวจพบ มีคำนำหน้าชื่อว่า "ใหม่" ที่ใช้เรียกผู้ผ่านการบวชสามเณรของชาวไทลื้อ (เรียก "น้อย" ในกลุ่มไทยวน) เช่น ใหม่อัพภิ[๗๒] ใหม่ยาวิไชย[๗๓] และใหม่สิทธิ นางเป็ง (ภรรยา) สามเณรอริยะ (บุตร)[๗๔] เป็นต้น

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองลับแล

เมืองลับแลเป็นหัวเมืองปลายแดนของอาณาจักรอยุธยา ที่ติดกับปลายแดนอาณาจักรล้านนา จึงปรากฏมีชาวไทยวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่อย่างช้าช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ชาวไทยวนจึงเรียกนามเมืองอีกชื่อว่า "เมืองลับแลง" ส่วนชาวไทยวนเมืองเชียงแสนที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองลับแล (อ.ลับแล

---

[๗๑] กรมศิลปากร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, (พระนคร : เจริญธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๘.

[๗๒] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๖๙, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๓.

[๗๓] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๙๐, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๓.

[๗๔] ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๖๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

จ.อุตรดิตถ์) เป็นกลุ่มชาวไทยวนเมืองเชียงแสนที่เคลื่อนย้ายไปจากในส่วนของเมืองนครแพร่ เมืองมาน และเมืองนครน่าน เพื่อไปบุกเบิกขยายพื้นที่ทำกินและค้าขาย[๗๕] จึงได้ตั้งเป็นชุมชนชาวเชียงแสนขึ้น สิ่งที่เป็นประจักษ์พยานสำคัญคือยังมีวัดชื่อวัดใหม่เชียงแสน (ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์) อยู่ในเมืองลับแล และมีการทอผ้าซิ่นตีนจกลับแลสืบมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งพระยาพิชัยเจ้าเมืองพิชัย บุตรชายของพระยาพิชัยดาบหัก (ทองดี) ได้นำทัพเมืองพิชัยไปกับกองทัพสยามขึ้นตีเมืองเชียงแสนในครั้งนี้ จึงเรียกว่า "พระยาพิชัยเชียงแสน"[๗๖] สันนิษฐานว่าชาวเชียงแสนบางส่วนในเมืองลับแลมาจากส่วนที่มอบให้กับเมืองพิชัยที่เคยยกกองทัพเมืองพิชัยไปช่วยรบมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลับแลด้วยในอดีตเมืองลับแลเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองตรอนตรีสินธุ์

ชาวเชียงแสนในเมืองตรอนตรีสินธุ์ บริเวณตำบลน้ำอ่าง (อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์) บางส่วนเป็นกลุ่มชาวเชียงแสนที่ขยับขยายมาจากในส่วนของเมืองนครน่าน[๗๗] เนื่องจากขณะนั้นพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่ และเจ้าหลวงคำสม (เจ้าน้อยคำสม) เจ้าหลวงลำปาง ได้นำส่วนแบ่งชาวเชียงแสนไปทูลเกล้าถวายพระมหากษัตริย์สยาม พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองสระบุรีและเมืองราชบุรี จึงเป็นไปได้ยากที่ชาวเชียงแสนในส่วนนี้จะมาอยู่เมืองตรอน ด้วยเมือง ตรอนเป็นหัวเมืองตอนเหนือของสยาม ที่ติดกับหัวเมืองบริวารของประเทศราชเมืองนครน่าน จึงสันนิษฐานว่าเป็นชาวเชียงแสนในเมืองนครน่านได้ขยับขยายบุกเบิกพื้นที่ทำกินมาที่เมืองตรอน เหมือนชาวเชียงแสนในเมืองนครแพร่ ที่ได้ลงไปขยับขยายบุกเบิกพื้นที่ทำกินและตั้งถิ่นฐานถาวรในเมืองลับแล (อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์) ดังมี

---

[๗๕] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.

[๗๖] **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิว วิชัยขัทคะ**, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๙).

[๗๗] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ เสด็จเมืองตรอนเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๔๔ ว่า *“มีราษฎรที่มาหาเปนลาวมา แต่เปนลาวพุงดำซึ่งสืบเชื้อสายมาแต่เมืองน่าน เมืองแพร่ เพราะเขตรแดนติดต่อกัน...”*[๗๘] ปัจจุบันบริเวณตำบลน้ำอ่างเป็นอีกแหล่งที่ยังคงสืบทอดการทอผ้าซิ่นตีนจกที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

อีกทั้งพระยาพิชัยเชียงแสน เจ้าเมืองพิชัย บุตรชายของพระยาพิชัยดาบหัก (ทองดี) ได้นำทัพเมืองพิชัยไปกับกองทัพสยามขึ้นตีเมืองเชียงแสนในครั้งนี้[๗๙] จึงสันนิษฐานว่าชาวเชียงแสนบางส่วนในเมืองตรอนมาจากส่วนที่มอบให้กับเมืองพิชัยที่เคยยกกองทัพเมืองพิชัยไปช่วยรบ มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองตรอน ด้วยเมืองตรอนเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย ที่มีอาณาเขตติดกับเมืองพิชัยที่อยู่ทางทิศใต้ และติดต่อกับเมืองลับแลที่อยู่ทางด้านทิศเหนือ

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองสระบุรี

ในเมืองสระบุรีก่อนที่ชาวเชียงแสนจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานใน พ.ศ.๒๓๔๗ ก่อนหน้านี้ ๓๐ ปีเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๗ มีชาวไทยวนจากเมืองนครลำปาง ที่ติดตามมารับใช้เจ้าหญิงศรีอโนชา ราชธิดาเจ้าฟ้าหลวงสิงหราชธานี (เจ้าฟ้าชายแก้ว) เจ้าฟ้าหลวงเมืองนครลำปาง องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๐๔-๒๓๑๗) ราชขนิษฐาพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๓๕๘) ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน มาอยู่บริเวณปากเพียว (ป่าเพียว) เมืองสระบุรี (ปัจจุบันคือ ต.ปากเพรียว อ.เมือง จ.สระบุรี) ด้วยเจ้าหญิงศรีอโนชาได้เสกสมรสกับเจ้าพระยาสุรสีหพิษณวาธิราช (บุญมา) ที่ต่อมาคือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังหน้าพระราชอนุชา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ทองด้วง) กษัตริย์สยาม รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๓๕๒) ราชวงศ์จักรี

---

[๗๘] พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ.๒๔๔๔ ฉบับที่ ๑๖” ในจิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ และคณะ, **ตามรอยพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ ร.ศ.๑๒๐**, (พิษณุโลก : รัตนสุวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๖๔.

[๗๙] **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิว วิชัยขัทคะ**, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๙).

ไทยวนชาวลำปางกลุ่มนี้ได้ทำหน้าเป็นนายกองเลี้ยงโคกองต่าง ๆ ไว้ใช้เป็นโคต่างบรรทุกวัตถุสัมภาระเสบียงอาหารในยามมีราชการสงคราม โดยออกไปตั้งกองและคอกเลี้ยงอยู่ตามป่าโปร่งชายดงพญาเย็น[๘๐] ดังนั้นที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุถึงเจ้าหญิงศรีอโนชา ได้เกณฑ์ให้ชาวไทยวนที่ปากเพรียวร่วมรบปราบพระยาสรรค์ จึงมีความสำคัญมากช่วยให้ได้เปรียบในการสู้รบ เนื่องจากชาวไทยวนปากเพรียวเป็นนายกองโคควบคุมโคที่ใช้สำหรับราชการสงครามอยู่แล้ว

ชาวไทยวน ชาวไทลื้อ และชาวอื่น ๆ จากเมืองเชียงแสนที่มาอยู่เมืองสระบุรี ในพ.ศ.๒๓๔๗ ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่เกือบทุกอำเภอในจังหวัดสระบุรี ยกเว้นอำเภอหนองโดนและอำเภอดอนพุด ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในอำเภอเมือง อำเภอเสาไห้ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอวังม่วง ส่วนที่มีประปรายคืออำเภอแก่งคอย อำเภอบ้านหมอ อำเภอพระพุทธบาท อำเภอมวกเหล็ก อำเภอวิหารแดง อำเภอหนองแค และอำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี นอกจากชาวเมืองเชียงแสนแล้วยังมีชาวเมืองจากหัวเมืองบริวารของเชียงแสนมาอยู่เมืองสระบุรีด้วย เช่น ชาวเมืองพะเยา ยังปรากฏหมู่บ้านพะเยาว์และวัดพะเยาว์ (ต.ศาลารีไทย อ.เสาไห้ จ.สระบุรี) อยู่ในเมืองสระบุรีที่ตั้งตามนามบ้านเมืองเดิมที่จากมา เป็นต้น[๘๑] ชาวเชียงแสนที่มาตั้งหมู่บ้านต่าง ๆ ก็จะมีผู้นำพามาตั้งและดูแล เช่น ปู่เจ้าฟ้า นำมาตั้งหมู่บ้านเจ้าฟ้า เมื่อสิ้นชีวิตชาวบ้านได้นับถือ "ปู่เจ้าฟ้า" เป็น ยังปรากฏมีศาลปู่เจ้าฟ้าและประทับทรงปู่เจ้าฟ้าในช่วงสงกรานต์อยู่ที่บ้านเจ้าฟ้าสืบมาถึงปัจจุบัน ส่วนน้องชายของปู่เจ้าฟ้าชื่อสิบต๊ะ (หนานต๊ะ) เป็นผู้มีคาถาอาคมสู้รบเก่งได้ตั้งบ้านสิบต๊ะ (ปัจจุบันเรียกว่าบ้านสวนดอกไม้) หัวหน้ากลุ่มคนอีกกลุ่มคือปู่คัมภีระ (พ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นสกุล "คัมภีระ" "คัมภิรานนท์" "คัมภิรยศ" "มหาวงศวัต") ระหว่างการเดินทางจากเมืองเชียงแสน

---

[๘๐] วิโรจน์ ประดิษฐ์, **ชีวประวัติพ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นตระกูล "คัมภิรานนท์"**, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๑-๒.

[๘๑] แผ่นประวัติวัดพะเยาว์ หมู่ที่ ๒ ตำบลศาลารีไทย อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี.

มาเมืองสระบุรี ได้เป็นผู้ติดต่อประสานระหว่างชาวเชียงแสนกับทหารผู้ควบคุม ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งตะวันตกแม่น้ำป่าสักที่บ้านไผ่ล้อม (ต.สวนดอกไม้ อ.เสาไห้ จ.สระบุรี) อยู่ติดกับบ้านเจ้าฟ้าไปทางทิศตะวันออก

พ่อเฒ่าคัมภีระภายหลังได้เป็นหัวหน้าใหญ่นายกองโคเมืองสระบุรี รวมกองโคหน่วยต่าง ๆ ที่เคยอิสระต่อกันให้อยู่ภายใต้การควบคุมของพ่อเฒ่าคัมภีระ ซึ่งชาวเชียงแสนที่เข้ามานี้ได้ทำหน้าที่เป็นกองโคเหมือนชาวลำปางที่เข้ามาก่อนหน้านี้ ภายหลังทางราชการได้เพิ่มให้มีกองภาชีหรือกองม้าเพิ่ม ชาวเชียงแสนจึงทำหน้าที่เลี้ยงม้าเพื่อการศึกสงครามอีกด้วย และต่อมาด้วยความดีความชอบได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยารัตนกาศ เจ้าเมืองสระบุรี มีบุตรชาย ๔ คน คือ (๑) บุตรชายคนโตเป็นพระยารัตนกาศ เจ้าเมืองสระบุรีคนต่อมา (๒) พระบำรุงราษฎร์ ปลัดเมืองสระบุรี (๓) หลวงยกกระบัตร (พ่อเฒ่ามหาวงศ์) เมืองสระบุรี และ (๔) แม่เฒ่าบัวนำ ภรรยาพระบำรุงภาชี ผู้ทำหน้าที่ดูแลกองภาชี (กองม้า) และกองโคเมืองสระบุรี[๘๒] นอกจากนี้ยังปรากฏมีพระยา-สุราราชวงศ์ เชื้อสายชาวไทยวนเช่นกันได้เป็นเจ้าเมืองสระบุรีในช่วงรัชกาลที่ ๓ ซึ่งที่บ้านไผ่ล้อมยังมีศาลเจ้าของ "เจ้าเขาเขียวโปร่งฟ้า" เป็นดวงวิญญาณเจ้าปู่ที่อัญเชิญมาจากเมืองเชียงแสนด้วย เพื่อคุ้มครองในการเดินทางและปกปักรักษาอยู่ที่เมืองสระบุรี เชื่อกันสืบมาว่าเจ้าเขาเขียวโปร่งฟ้าอยู่ที่ดอยหลวงเชียงดาว (อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่) ปกติจะอยู่ที่ดอยเชียงดาว เมื่อถึงช่วงสงกรานต์ก็จะมาเยี่ยมเยือนลูกหลานที่เมืองสระบุรีเป็นประจำทุกปี[๘๓] และในปี พ.ศ.๒๓๗๐ เมื่อกวาดต้อนชาวเวียงจันทน์มาไว้ในสยาม ชาวเชียงแสนในส่วนของเมืองนครเวียงจันทน์ บางส่วนขอตั้งถิ่นฐานร่วมกับชาวเชียงแสนในเมืองนครจันทึก (สีคิ้ว) ที่ขยายไปจากเมืองสระบุรี สันนิษฐานว่าชาวเชียงแสนเมืองนครเวียงจันทน์

---

[๘๒] วิโรจน์ ประดิษฐ์, **ชีวประวัติพ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นตระกูล "คัมภิรานนท์"**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑-๓๐.

[๘๓] เอกสารกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ประวัติความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และการแต่งกาย.

บางส่วนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกับชาวเชียงแสนในราชบุรีด้วย เนื่องจากชาวลาวเวียงจันทน์ในครั้งนี้ก็ตั้งถิ่นฐานในเมืองสระบุรีด้วยเช่นกัน

ส่วนชาวเชียงแสนที่เมืองสระบุรีที่เรียกตนเองติดปากว่า "คนยวน" หรือ "ชาวยวน" คำนี้สันนิษฐานว่าไม่ได้บ่งบอกถึงชาติพันธุ์ว่าเป็น "ไทยวน" เพียงอย่างเดียว แต่มีนัยยะบ่งบอกว่ามาจากเมืองยวน โดยที่มีชาติพันธุ์อื่น ๆ เข้ามาอยู่ร่วมกันหลากหลายกลุ่มทั้งไทยวน ไทลื้อ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในเมืองเชียงแสนหรือเมืองยวน เมื่อมาอยู่เสาไห้ เมืองสระบุรี จึงบ่งบอกว่าเป็น "คนเชียงแสน" "ชาวเชียงแสน" หรือ "คนยวน"[๘๔] "ชาวยวน" ตามที่รับรู้มาจากบรรพบุรุษ เพราะในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนก็ปรากฏเรียกเมืองเชียงแสนว่าเป็น "เมืองยวน" หรือ "เมืองไทยวน" กรณีนี้ก็เหมือนกับชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่โยกย้ายถิ่นฐาน เช่น ไทลื้อเมืองยอง (ปัจจุบันเมืองยองมีสถานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมา) กองทัพจากล้านนาไปตีกวาดต้อนมาปีเดียวกันกับตีเมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๔๗ เมื่อถูกนำมาอยู่เมืองนครลำพูน ก็เรียกตนเองว่าเป็น "คนยอง" หรือ "ชาวยอง" ตามชื่อเมืองที่จากมา ส่วนทางด้านชาติพันธุ์กลุ่มหลักในเมืองยองนั้นเป็นคนไทลื้อ

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองนครจันทึก (สีคิ้ว)

เมืองนครจันทึกคืออำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน ชาวไทยวน (อาจมีไทลื้อด้วย) เมืองเชียงแสนในเมืองสีคิ้วเป็นกลุ่มชาวไทยวนเชียงแสนที่ขยายจากเมืองสระบุรีไปเลี้ยงโค เมื่อพ่อเฒ่าคัมภีระ (ต้นสกุล "คัมภิรนนท์") ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าใหญ่นายกองโค ได้ยุบกองโคหน่วยเล็กหน่วยน้อยให้รวมเป็นสัดส่วนแบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ (๑) กองโคโคกกุง (๒) กองโคเขาแย้

---

[๘๔] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๔-๒๕.

[๘๕] วิโรจน์ ประดิษฐ์, **ชีวประวัติพ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นตระกูล "คัมภิรานนท์"**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒.

[๘๖] สัมภาษณ์นายวงศ์ดิลก กัจจายะนันท์ อายุ ๒๔ ปี บ้านเลขที่ ๒๘๓/๑ ซอย ๖/๑๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.

(๓) กองโคเขาขาด และ (๔) กองโคสีคิ้ว อยู่กลางดงพญาเย็น ในช่วงนี้เป็นเขตเมืองสระบุรี ด้วยเป็นแหล่งมีหญ้ามีน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเลี้ยงโค กองโคสีคิ้วจึงเป็นกองโคใหญ่ที่สุดมีคนเลี้ยงจำนวนมาก[๘๕] ดังนั้นจึงทำให้มีชาวเชียงแสนจากสระบุรีมาตั้งกองเลี้ยงโค และหลายกลุ่มได้ตั้งถิ่นฐานถาวรบริเวณลุ่มแม่น้ำลำตะคอง เช่น บ้านใต้ บ้านกลาง บ้านเหนือ (ต.สีคิ้ว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา) เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบมีการตั้งถิ่นฐานที่บ้านแก่นท้าว (ต.เสมา อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา) บ้านหนองไผ่ล้อม (ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา) มีบางส่วนก็ขยับขยายออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอปากช่อง อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา[๘๖]

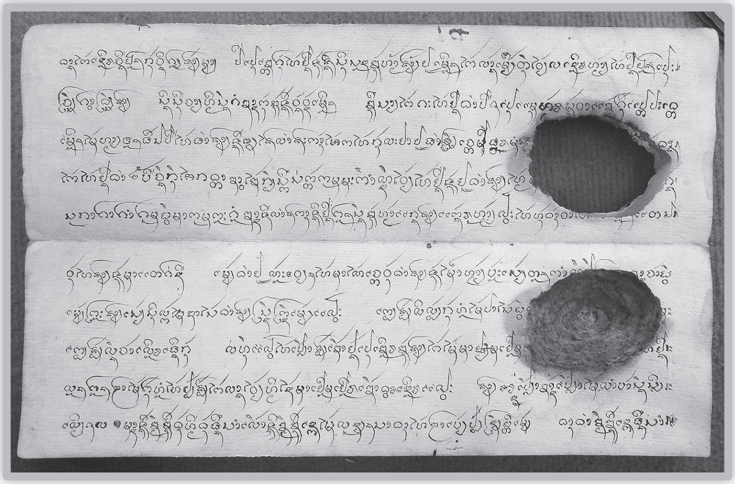
ต่อมาใน พ.ศ.๒๓๗๐ กองทัพสยามตีกวาดต้อนชาวเมืองนครเวียงจันทน์ที่มีกลุ่มชาวเชียงแสนที่แบ่งไปไว้ในเมืองนครเวียงจันทน์ ที่อาจรวมชาวเชียงแสนและชาวเชียงใหม่ในเมืองศรีเชียงใหม่ (อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย) เมื่อเดินทางผ่านสีคิ้วพบกลุ่มชาวเชียงแสนด้วยกัน จึงขออนุญาตลงหลักปักฐานอยู่ร่วมกับชาวเชียงแสนที่สีคิ้ว ภายหลังได้ขยายตัวมากขึ้นจึงขยายออกไปตั้งชุมชนบริเวณบ้านโนนกุ่ม (ต.มิตรภาพ อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา) บ้านถนนคด บ้านหนองไก่เส่า (ต.สีคิ้ว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา) และบ้านน้ำเมา บ้านโนนทอง บ้านโนนแต้ (ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา)[๘๗]

---

[๘๕] วิโรจน์ ประดิษฐ์, **ชีวประวัติพ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นตระกูล "คัมภิรานนท์"**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒.

[๘๖] สัมภาษณ์นายวงศ์ดิลก กัจจายะนันท์ อายุ ๒๔ ปี บ้านเลขที่ ๒๘๓/๑ ซอย ๖/๑๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.

[๘๗] จารุวรรณ พรมวัง ขำเพชร, **วิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : ชาวไทยยวนสีคิ้ว จ.นครราชสีมา**, (งานวิจัยสำนักงานคณะกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑-๒๒.

กฎหมายเมืองนครจันทึกบันทึกด้วยตัวอักษรธรรมล้านนา หรือ อักษรไทยวน ที่สีคิ้ว
ที่มา : วงศ์ดิลก กัจจายะนันท์

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองลพบุรี

ชาวเชียงแสนที่อพยพโยกย้ายจากการตั้งถิ่นฐานในเมืองสระบุรี บางส่วนได้ขยับขยายต่อมาเพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกินในเขตเมืองลพบุรี เช่น อำเภอบ้านหมี่ (จ.ลพบุรี) เป็นต้น

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองราชบุรี

ชาวไทยวน ไทลื้อ และชาวอื่น ๆ จากเมืองเชียงแสนที่มาอยู่เมืองราชบุรี เดิมเมื่อถูกกวาดต้อนมาใน พ.ศ.๒๓๔๗ รัชกาลที่ ๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งถิ่นฐานชั่วคราวอยู่บริเวณบางขุนพรหม (แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร) ภายหลังชาวเชียงแสนกลุ่มนี้เห็นว่าไม่เหมาะสมกับการทำไร่ทำนาทำการเกษตรต่าง ๆ จึงอพยพออกมาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณบ้านไร่ (ต.บ้านไร่ อ.เมือง จ.ราชบุรี) ริมฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง เมืองราชบุรี แล้วจึงขยายออกไปที่ตำบลดอนตะโก ตำบลคูบัว ตำบลห้วยไผ่ ตำบลดอนแร่ ตำบลหินกอง

(อ.เมือง จ.ราชบุรี) ตำบลหนองโพ ตำบลบ้านสิงห์ (อ.โพธาราม จ.ราชบุรี) ตำบลหนองปลาหมอ (อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี) ตำบลรางบัว (อ.จอมบึง จ.ราชบุรี) ตำบลสวนผึ้ง (อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี)[๘๘] และตำบลทุ่งหลวง (อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี) เป็นต้น ปัจจุบันเชื้อสายชาวเชียงแสนในจังหวัดสระบุรีมีประมาณ ๘๐,๐๐๐ กว่าคน ชาวเชียงแสนเมืองราชบุรียังคงมีการสืบทอดผ้าทอตีนจก[๘๙] หัวหน้าชุมชนชาวเชียงแสนในเมืองราชบุรีที่ปรากฏ เช่น พระณรงค์ภักดี เป็นต้น

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองนครปฐม

ชาวเชียงแสนที่อพยพย้ายจากการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวที่บางขุนพรหม (แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร) ออกมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมในเมืองราชบุรี บางส่วนได้ขยับขยายต่อมาในเขตเมืองนครปฐม เช่น ตำบลทัพหลวง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นต้น[๙๐]

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองกาญจนบุรี

ชาวเชียงแสนที่อพยพโยกย้ายจากการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวที่บางขุนพรหม (แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร) ออกมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมในเมืองราชบุรี บางส่วนได้ขยับขยายต่อมาในเขตเมืองกาญจนบุรี เช่น ตำบลรางสาลี่ (อ.ท่าม่วง จ.กาญจนบุรี) และตำบลท่าเสา (อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี) เป็นต้น[๙๑]

---

[๘๘] เอกสารข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมบ้านนาขุนแสน หมู่ที่ ๔ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี, หน้า ๑.

[๘๙] เอกสารกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ประวัติความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และการแต่งกาย.

[๙๐] เอกสารกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ประวัติความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และการแต่งกาย.

[๙๑] เอกสารกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ประวัติความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และการแต่งกาย.

ชาวเชียงแสนในเมืองพิษณุโลก

ชาวเชียงแสนที่อพยพตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองราชบุรีและภายหลังค่อย ๆ ขยับขยายบุกเบิกพื้นที่ทำกินย้อนขึ้นมาในเมืองนครปฐม ช่วงประมาณหลัง พ.ศ.๒๔๐๐ เป็นต้นมาได้ขยับขยายต่อย้อนขึ้นเหนือมาถึงเมืองพิษณุโลก ได้ตั้งหมู่บ้านกรรมธรรม์ บ้านดงประโดก บ้านสมอแข (ชุมแสง) และบ้านลาดบัวขาว (ต.สมอแข อ.เมือง จ.พิษณุโลก)

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองสงขลา

เมืองสงขลามีชาวไทยวนและอาจมีชาวไทลื้อด้วยกลุ่มหนึ่ง ถูกกวาดต้อนแบ่งในส่วนของกองทัพสยามและได้จัดแบ่งผู้คนไปไว้ที่เมืองสงขลา สันนิษฐานว่าเป็นการกวาดต้อนครั้งใหญ่ใน พ.ศ.๒๓๔๗ เนื่องจากหลังจากนี้ไม่ปรากฏมีการกวาดต้อนชาวไทยวนไปไว้ในสยามอีกเลย ซึ่งปรากฏหลักฐานมีชาวไทยวนที่เมืองสงขลาบางคนพยายามหนีกลับมาในล้านนา เช่น หนานไชยวัณณะ (ต้นสกุล “ไชยวัณณ์”) รู้สึกคิดถึงถิ่นฐานบ้านเมือง การทำมาหากินและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ไม่เหมือนกับบ้านเมืองเดิม จึงได้หนีออกจากเมืองสงขลาเดินด้วยเท้ากลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านแป้น เมืองนครลำพูน (ต.บ้านแป้น อ.เมือง จ.ลำพูน) มีบุตรธิดาอยู่ในเมืองลำพูน ๖ คน ได้แก่ (๑) แม่จันทร์ฟอง (๒) แม่สุกันทา (๓) หนานปัญญา ไชยวัณณ์ (พ.ศ.๒๔๐๔-๒๕๐๑) (๔) พ่อบุญทา ไชยวัณณ์ (๕) แม่ปัน อินทพันธุ์ และ (๖) แม่หล้า ไชยกาญจน์[๙๒] ที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองนครลำพูน สันนิษฐานว่าเพราะขณะนั้นเมืองเชียงแสนบ้านเมืองเดิมยังไม่ได้ฟื้นฟู และมีชาวเชียงแสนบางส่วนอยู่ในเมืองลำพูน จึงได้ตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนอย่างถาวรสืบมาจนถึงปัจจุบัน

---

[๙๒] เปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพ็ชร์ลานนา (๒)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : นอร์ทเทิร์นพริ้นติ้ง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองนครเวียงจันทน์

ชาวเชียงแสนในเมืองนครเวียงจันทน์ (นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศลาว) เจ้าอินทวงศ์ กษัตริย์เมืองนครเวียงจันทน์ (พ.ศ.๒๓๓๗-๒๓๔๘) ราชวงศ์ล้านช้างเวียงจันทน์ ทรงประชวร มอบหมายให้เจ้าอนุวงศ์ ราชอนุชา ได้ยกกองทัพช่วยตีเมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๒๓๔๗[๙๓] จึงได้ไพร่พลชาวเมืองเชียงแสนกลับไปในส่วนแบ่งของกองทัพเมืองนครเวียงจันทน์ ส่วนหนึ่งเจ้าอนุวงศ์ให้ชาวเชียงแสนไปอยู่ร่วมกับชาวเมืองเชียงใหม่ที่อยู่แต่เดิมในเมืองศรีเชียงใหม่ (เดิมเมืองศรีเชียงใหม่ขึ้นเมืองนครเวียงจันทน์ ปัจจุบันคือ อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย) ต่อมาใน พ.ศ.๒๓๗๐ กองทัพสยามตีกวาดต้อนชาวเมืองนครเวียงจันทน์ ที่มีกลุ่มชาวเชียงแสนที่แบ่งไปไว้ในเมืองนครเวียงจันทน์ เมื่อเดินทางผ่านเมืองนครจันทึก (อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา) พบว่ามีกลุ่มชาวเชียงแสนด้วยกันตั้งถิ่นฐานอยู่ จึงขออนุญาตตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับชาวไทยวนเชียงแสนที่สีคิ้ว[๙๔] แต่สันนิษฐานว่ายังคงเหลือชาวไทยวนไทลื้อเมืองเชียงแสนบางส่วนตกค้างอยู่เมืองนครเวียงจันทน์ ที่สามารถหลบหนีการกวาดต้อนครั้งนี้ แต่ยังไม่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันว่าอยู่บริเวณไหนบ้างในนครเวียงจันทน์

ชาวเมืองเชียงแสนในเมืองเชียงเงิน

เมืองเชียงเงิน (เมืองเงิน) แขวงหลวงพระบาง (ประเทศลาว) ก็ปรากฏมีชาวเชียงแสนตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านปากแวด บ้านกอกหวาน และบ้านนาตาล เมืองเชียงเงิน ชาวเชียงแสนกลุ่มนี้คือกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนไปในส่วนของเมืองนครเวียงจันทน์ เมื่อผ่านบริเวณแม่น้ำคานมีพื้นที่เหมาะสมเพาะปลูก

---

[๙๓] มหาสิลา วีระวงส์ (เรียบเรียง) สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), **ประวัติศาสตร์ลาว**, (ลำพูน : เทคนิคการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๙.

[๙๔] จารุวรรณ พรมวัง ขำเพชร, **วิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : ชาวไทยยวนสีคิ้ว จ.นครราชสีมา**, (งานวิจัยสำนักงานคณะกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑-๒๒.

ทำการเกษตรจึงขอตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านปากแวด อยู่ห่างจากแขวงนครหลวงพระบางประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ปัจจุบันมีเชื้อสายชาวเชียงแสนในบ้านปากแวดมีครึ่งหมู่บ้านประมาณ ๕๐ ครอบครัว ส่วนกลุ่มใหญ่ก็เดินทางไปตั้งถิ่นฐานในเมืองนครเวียงจันทน์ ภายหลังชาวเชียงแสนในหมู่บ้านปากแวดได้ขยายออกไปตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านกอกหวานและบ้านนาตาล เมืองเชียงเงิน ที่บ้านปากแวดยังมีศาลเจ้าคำพัน เจ้าคำแดง ที่อัญเชิญจากเมืองเชียงแสนให้ติดตามมาดูแลรักษาหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน[๙๕]

ชาวเชียงแสนในเมืองศรีเชียงใหม่

ชาวเชียงแสนในเมืองศรีเชียงใหม่ (อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย) เดิมเป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนครเวียงจันทน์ คนดั้งเดิมเป็นชาวไทยวนเมืองเชียงใหม่ที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้าง (อดีตกษัตริย์ล้านนา) พระนางจิรประภามหาเทวี (เจ้ายาย) พระนางยอดคำทิพย์ (เจ้าแม่) พร้อมชาวเมืองเชียงใหม่ชาย ๕๐๐ คน หญิง ๕๐๐ คน เป็นข้าพระแก้วมรกตดูแลหอพระแก้วในเมืองนครเวียงจันทน์ ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒

ภายหลังในพ.ศ.๒๓๔๗ ทางเมืองนครเวียงจันทน์ได้รับการเกณฑ์กองทัพจากสยามให้ช่วยตีเมืองเชียงแสน เจ้าอินทวงศ์ กษัตริย์เมืองนครเวียงจันทน์ (พ.ศ.๒๓๓๗-๒๓๔๘) ราชวงศ์ล้านช้างเวียงจันทน์ ทรงประชวร จึงโปรดมอบหมายให้เจ้าอนุวงศ์ ราชอนุชา ได้ยกกองทัพช่วยตีเมืองเชียงแสน[๙๖] จึงได้ไพร่พลชาวเมืองเชียงแสนกลับไปในส่วนแบ่งของกองทัพเมืองนครเวียงจันทน์ ส่วนหนึ่งเจ้าอนุวงศ์ให้ชาวเชียงแสนไปอยู่ร่วมกับชาวเมืองเชียงใหม่ที่อยู่แต่เดิมในเมืองศรีเชียงใหม่

---

[๙๕] สัมภาษณ์นางวันมะนี พงสะหวัด บ้านปากแวด เมืองเชียงเงิน แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.

[๙๖] มหาสิลา วีระวงส์ (เรียบเรียง) สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), **ประวัติศาสตร์ลาว**, (ลำพูน : เทคนิคการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๙.

ชาวเชียงแสนในเมืองบ่อแตนและเมืองแก่นท้าว

ชาวเมืองเชียงแสนในลาวมีการอพยพมาอีก ๒ เส้นทาง เส้นทางที่หนึ่งมาลงเรือลงแพตามแม่น้ำโขง อีกกลุ่มใช้เส้นทางบก กลุ่มที่ล่องแพล่องเรือมาตามแม่น้ำโขงบางส่วนได้หยุดตั้งถิ่นฐานที่เมืองบ่อแตนและเมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรี ประเทศลาว[๙๗]

ชาวเชียงแสนในเมืองเชียงแสน

ชาวเมืองเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนในครั้งนั้น หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลตัวเมือง(เวียงเชียงแสน)มากก็ยังใช้ชีวิตตามปกติหรือบางส่วนที่สามารถหลบหนีเข้าป่าเขาได้ก็หลบซ่อนอยู่ จนกระทั่งมีการฟื้นฟูเมืองเชียงแสน (อ.เชียงแสน อ.แม่จัน จ.เชียงราย) อีกครั้งใน พ.ศ.๒๔๒๓ โดยมีพระยาราชเดชดำรง (เจ้าน้อยอินทวิไชย ต้นสกุล “เชื้อเจ็ดตน”) ราชบุตรพระเจ้าบุญมาเมือง (เจ้าศรีบุญมา) พระเจ้านครลำพูน องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๕๗-๒๓๗๑) ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ได้มาเป็นเจ้าเมืองเชียงแสนองค์แรก ขึ้นกับเมืองนครเชียงใหม่ ในการฟื้นฟูครั้งนี้นอกจากมีชาวไทลื้อเมืองยอง ชาวไทยวนลำพูน ยังมีเชื้อสายไทยวนไทลื้อชาวเชียงแสนเดิมบางส่วนที่อยู่ในเมืองนครลำพูน ได้กลับขึ้นไปฟื้นฟูเมืองเชียงแสนอีกครั้ง ส่วนชาวไทยวนไทลื้อเมืองเชียงแสนอีกส่วนก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองนครลำพูน ในบริเวณอำเภอเมือง จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน

เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสนที่เหลือตกค้างอยู่ในเมืองเชียงแสน ตอนหลังได้สมรสกับเจ้านายในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่ไปฟื้นฟูเมืองเชียงแสนเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๓ เช่น เจ้าคำตั๋น เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน สมรสกับเจ้าหญิงสุคำ ธิดาพระยาราชวงศ์ (เจ้าน้อยสุขะ) เมืองเชียงแสน พระนัดดาพระยาราชเดชดำรง (เจ้าน้อยอินทวิไชย ต้นสกุล “เชื้อเจ็ดตน”) ราชปนัดดาพระเจ้าบุญมาเมือง (เจ้าศรีบุญมา) พระเจ้านครลำพูนองค์ที่ ๒ เจ้าคำตั๋นกับเจ้าหญิงสุคำ ได้มีบุตรธิดามีสืบมาอยู่

---

[๙๗] แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.

เมืองเชียงแสน ๔ คน คือ เจ้าดวงดี เจ้าบัวหลวง เจ้าคำจิ๋น และเจ้าคำจันทร์[๙๘] ส่วนในเมืองนครลำปางที่บ้านปงสนุก บางส่วนก็กลับคืนขึ้นไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงแสน เช่น เจ้าเขื่อนแก้ว บุตรชายองค์โตของพญาปราบทวีปเยาวธานี (เจ้าปราบทวีป) เชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน บ้านปงสนุก ก็ได้กลับคืนไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงแสนอีกครั้ง แต่การขึ้นไปของชาวเชียงแสนในลำปาง เป็นการไปกันเองโดยที่เจ้าหลวงพรหมมาภิพงษ์ธาดา (เจ้าหนานพรหมวงศ์) เจ้าหลวงลำปางองค์ที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๔๑๖-๒๔๓๕) ไม่ได้จัดการส่งผู้คนขึ้นไปร่วมตั้งฟื้นฟู เพราะถือว่าเมืองเชียงแสนที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่นี้เป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนครเชียงใหม่[๙๙]

⊙ สรุป

เมืองเชียงแสนด้วยอยู่บริเวณเมืองพรมแดนหรือเมืองชายแดน มีการติดต่อคมนาคมกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ จึงมีคนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ไม่ได้มีชาวไทยวนเพียงกลุ่มเดียว คนกลุ่มใหญ่ที่เมืองเชียงแสนจึงมีทั้งชาวไทยวนและไทลื้อ โดยเฉพาะเจ้าฟ้าที่ปกครองเมืองเชียงแสนยุคหลังเป็นเชื้อสายเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร (แสนหลวงเรือนดอน) และเจ้าฟ้าหลวงหาญ (พญาหลวงหาญ ไทลื้อเมืองพง) ก็เป็นเจ้านายไทลื้อ กลุ่มชาวเชียงแสนรองลงมาก็มีชาวไทขืน ชาวไทใหญ่ ชาวลาว ชาวพม่า ชาวมอญ ตลอดจนชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ชาวลัวะ เป็นต้น ส่วนการเดินทางของชาวเชียงแสนไปอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ ที่มีการโยกย้ายแผ่นดินถิ่นฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ โดยเฉพาะสงครามครั้งใหญ่ใน พ.ศ.๒๓๔๗ จึงได้ไปอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งที่ออกจากเมืองเชียงแสนไปตั้งถิ่นฐานโดยตรงและได้ขยับขยายออกไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินหรือทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับกำหนด มีทั้งไปตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่เป็นหมู่บ้าน เข้าไปตั้งถิ่นฐาน

---

[๙๘] ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพ็ชร์ลานนา (๒)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒.
[๙๙] หจช. ร.๕ รล.-พศ./๒๖ หนังสือราชการ ๑๒๔๕.

รวมกับชุมชนคนในพื้นเดิม และบางส่วนภายหลังการรื้อฟื้นตั้งเมืองเชียงแสน ก็เดินทางกลับมาอยู่บ้านเกิดเมืองนอนเดิมอีกครั้ง

สรุปเท่าที่สืบค้นได้ในขณะนี้มีชาวเชียงแสนและเมืองบริวาร ได้เดินทางไปตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่าง ๆ ใน ๒ ประเทศ คือ ประเทศไทยและประเทศลาว ในประเทศไทยมีทั้ง ๔ ภาค จำนวน ๑๖ จังหวัด ๕๕ อำเภอ จังหวัดที่ชาวเชียงแสนและเมืองบริวารตั้งถิ่นฐานทั้ง ๑๖ จังหวัด ได้แก่ (๑) จังหวัดเชียงราย (๒) จังหวัดเชียงใหม่ (๓) จังหวัดลำพูน (๔) จังหวัดลำปาง (๕) จังหวัดแพร่ (๖) จังหวัดน่าน (๗) จังหวัดอุตรดิตถ์ (๘) จังหวัดพิษณุโลก (๙) จังหวัดกาญจนบุรี (๑๐) จังหวัดสระบุรี (๑๑) จังหวัดราชบุรี (๑๒) จังหวัดนครปฐม (๑๓) จังหวัดลพบุรี (๑๔) จังหวัดนครราชสีมา (๑๕) จังหวัดหนองคาย และ (๑๖) จังหวัดสงขลา แยกเป็นอำเภอต่าง ๆ ตามหน่วยจังหวัดได้ดังนี้

- จังหวัดเชียงราย มี ๓ อำเภอ คือ อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน และอำเภอเชียงของ
- จังหวัดเชียงใหม่ มี ๖ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอสารภี อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอหางดง และอำเภอสันกำแพง
- จังหวัดลำพูน มี ๒ อำเภอ คือ อำเภอเมือง และอำเภอลี้
- จังหวัดลำปาง มี ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอแม่เมาะ และอำเภอเกาะคา
- จังหวัดแพร่ มี ๕ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอลอง อำเภอสูงเม่น อำเภอร้องกวาง และอำเภอหนองม่วงไข่
- จังหวัดน่าน มี ๕ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่าวังผา อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง และอำเภอนาน้อย
- จังหวัดอุตรดิตถ์ มี ๒ อำเภอ คือ อำเภอลับแล และอำเภอตรอน
- จังหวัดพิษณุโลก มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง
- จังหวัดกาญจนบุรี มี ๒ อำเภอ คือ อำเภอท่าม่วง และอำเภอไทรโยค

- จังหวัดสระบุรี มี ๑๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอเสาไห้ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอวังม่วง อำเภอแก่งคอย อำเภอบ้านหมอ อำเภอพระพุทธบาท อำเภอมวกเหล็ก อำเภอวิหารแดง อำเภอหนองแค และอำเภอหนองแซง
- จังหวัดราชบุรี มี ๖ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอโพธาราม อำเภอบ้านโป่ง อำเภอจอมบึง อำเภอสวนผึ้ง และอำเภอปากท่อ
- จังหวัดนครปฐม มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง
- จังหวัดลพบุรี มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอบ้านหมี่
- จังหวัดนครราชสีมา ๕ อำเภอ คือ อำเภอสีคิ้ว อำเภอสูงเนิน อำเภอเมือง อำเภอปากช่อง และอำเภอด่านขุนทด
- จังหวัดหนองคาย ๑ อำเภอ คือ อำเภอศรีเชียงใหม่
- จังหวัดสงขลา มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง

ส่วนในประเทศลาว มีจำนวน ๓ แขวง ได้แก่ (๑) แขวงนครหลวงเวียงจันทน์ (๒) แขวงหลวงพระบาง และ (๓) แขวงไชยบุรี

ในบทความฉบับนี้เป็นเพียงนำเสนอท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ชาวเชียงแสนครั้งนั้นได้ไปตั้งถิ่นฐาน แต่ทว่ายังมีอีกหลายชุมชนยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ผู้เขียนจึงยังไม่ได้นำมาลงไว้ในบทความฉบับนี้ รอการตรวจสอบให้แน่ชัดอีกครั้ง และอีกหลาย ๆ ชุมชนที่ยังไม่มีข้อมูลก็มีอีกมาก ดังนั้นหากลูกหลานเหลนหลีดหลี้ชาวเชียงแสนที่ได้ไปตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ต่าง ๆ จะกรุณาเพิ่มเติมข้อมูล สามารถให้ข้อมูลได้ที่ Phoobate_1116@hotmail.com หรือโทร ๐๘๐-๘๕๔๖๒๓๗ เพื่อที่จะทำการตรวจสอบหลักฐานและเพิ่มเติมให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นยังไม่ตีพิมพ์

หจช. ร.๕ รล.-พศ./๒๖ หนังสือราชการ ๑๒๔๕.

คร่าวเชียงแสนแตก ฉบับวัดม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อักษรธรรมล้านนา รหัสไมโครฟิล์ม ๘๒ ๑๐๘ ๐๗ ๐๒๗-๐๒๗.

ตำนานวัดเวียงทองฝั่งหมิ่น เขียนโดยครูบาคันธา วัดโพธิสุนทร เมืองแพร่ อักษรธรรมล้านนา.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๓๖๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๒.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๔๘, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๐, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๕๓, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพญาวัด จังหวัดน่าน พ.ศ.๒๓๗๙, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๖๙, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๓.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๙๐, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๓.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). จารึกพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๖๒, อักษรธรรมล้านนา. วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๘๗ รายงานราชการเมืองนครลำพูน (๒๖ พ.ย. ร.ศ.๑๑๒-๒๓ มี.ค.๑๒๑)

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์

กรมศิลปากร. (๒๕๐๖). **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**. พระนคร : เจริญธรรม.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ และคณะ. (๒๕๕๑). **ตามรอยพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ ร.ศ.๑๒๐**. พิษณุโลก : รัตนสุวรรณการพิมพ์.

นฤมล ธีรวัฒน์ (ชำระต้นฉบับ). (๒๕๓๙). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

ภูเดช แสนสา (ปริวรรต). (๒๕๕๖). **คร่าว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. (๒๕๓๘). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.

สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต). (๒๕๔๖). **พื้นเมืองเชียงแส**น. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

สำนักพิมพ์ก้าวหน้า. (๒๕๐๗). **ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ (ภาคที่ ๓, ๔ และ ๕)**. พระนคร : รุ่งเรืองรัตน์.

เอกสารชั้นรอง

กรมการศาสนา. (๒๕๓๒). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘**. กรุงเทพฯ : การศาสนา.

ชรินทร์ แจ่มจิตต์ (บรรณาธิการ). (๒๕๓๒). **นิตยสารไชยนารายณ์**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม.

บัวผิว วงศ์พระถาง และคณะ. (๒๕๓๗). **เชื้อสายเจ้าหลวงเมืองแพร่ ๔ สมัย**. แพร่ : แพร่ไทยอุตสาหการพิมพ์.

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. (๒๕๓๘). **เพ็ชร์ลานนา (๒)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : นอร์ทเทิร์นพริ้นติ้ง.

แผ่นประวัติวัดพะเยาว์ หมู่ที่ ๒ ตำบลศาลารีไทย อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี.

ฝอยทอง สมวถา (สมบัติ). (๒๕๔๖). **เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

พระพนัส ทิพพเมธี และพระอุดร ชินวังโส. (๒๕๕๒). **พิศาลนันทเวชนุสรณ์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

ภิญญูพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (๒๕๕๙). **คนลำปาง ชาติพันธุ์ในชั้นประวัติศาสตร์**. เชียงใหม่ : ลานนาการพิมพ์.

ภูเดช แสนสา. (๒๕๕๔). **ประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมืองบริวารในล้านนาประเทศ**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

ภูเดช แสนสา. (๒๕๕๕). **ร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

ภูเดช แสนสา (บรรณาธิการ). (๒๕๕๘). **วารสารพื้นบ้านล้านนา**. เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง.

วิเชียร ยาใจ และดุสิต ยาใจ. **บันทึกพ่อแสน ปันสุยะ (ถึงแก่กรรม พ.ศ.๒๕๔๘)**. บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลกองควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.

วิโรจน์ ประดิษฐ์. **ชีวประวัติพ่อเฒ่าคัมภีระ ต้นตระกูล “คัมภิรานนท์”**. เอกสารอัดสำเนา.

วุฒิรัตน์ พัฒนิบูลย์ (บรรณาธิการ). (๒๕๕๗). **เล่าเรื่องเมืองลำปาง**. ลำปาง : ม.ป.พ..

สงวน โชติสุขรัตน์. (๒๕๑๕). **คนดีเมืองเหนือ**. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์.

สิลา วีระวงส์ (เรียบเรียง) สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). (๒๕๓๕). **ประวัติศาสตร์ลาว**. ลำพูน : เทคนิคการพิมพ์.

สำนักงานนโยบายและแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๙). **แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง**. กรุงเทพฯ : อี.ที.พับลิชชิ่ง.

สมหมาย เปรมจิต และปวงคำ ตุ้ยเขียว (ปริวรรต). (๒๕๑๘). **รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แหล่งเรียนรู้บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.

อนุ เนินหาด, พ.ต.อ.. (๒๕๕๙). **บ้านฮ่อม (สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๕๓)**. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.

อนุ เนินหาด, พ.ต.อ.. (๒๕๕๕). **ร้อยตระกูลที่ถนนช้างม่อย (สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๓๑)**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพ่อกองแก้ว แสงแก้ว. (๒๕๓๗). ลำปาง : ลำปางการพิมพ์.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิว วิชัยขัทคะ. (๒๕๓๙). เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุธมฺโม (อุ่นเรือน) เจ้าอาวาสวัดป่าตันกุมเมือง ๑๕ มี.ค.๒๕๓๐. (๒๕๓๐). ลำปาง : ลำปางการพิมพ์.

เอกสารกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ประวัติความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อและการแต่งกาย.

เอกสารข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมบ้านนาขุนแสน หมู่ที่ ๔ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (๒๕๕๐). **ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐).** แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์.

⊙ การสัมภาษณ์

พ่อหนานเงิน สุทธสังข์ อายุ ๖๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๖/๔ หมู่ ๖ บ้านใหม่โพธิ์ทอง ตำบลต้าผามอก อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๙.

นางวันมะนี พงสะหวัด บ้านปากแวด เมืองเชียงเงิน แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.

นายวงศ์ดิลก กัจจายะนันท์ อายุ ๒๔ ปี บ้านเลขที่ ๒๘๓/๑ ซอย ๖/๑๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.